

Co-funded by
the European Union

Bundesamt
für Migration
und Flüchtlinge

ICMPD
International Centre for
Migration Policy Development

Залучення діаспори

Практичні кейси та передова практика
для України

березень 2025

**Co-funded by
the European Union**

International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)

Rothschildplatz 4
A-1020 Vienna
www.icmpd.org

Authors:

Giulia Mori, Júlia Puigdomènech Vidal, Melissa Siegel, Maastricht University & UNU-MERIT.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, copied or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, without permission of the copyright owners.

The contents of this publication are the sole responsibility of ICMPD.

Зміст

1. Довідка	4
2. Вступ	5
3. Албанія	7
3.1 Короткий огляд моделей та історії міграції	7
3.2 Огляд законодавчої бази щодо залучення діаспори	8
3.3 Огляд політики та програм залучення діаспори	12
3.4 Висновки та уроки	13
4. Сербія	15
4.1 Короткий огляд моделей та історії еміграції	15
4.2 Огляд законодавчої бази щодо залучення діаспори	16
4.3 Огляд передової практики залучення діаспори	18
4.4 Висновки та уроки	20
5. Литва	22
5.1 Короткий огляд моделей та історії міграції	22
5.2 Огляд законодавчої бази щодо залучення діаспори	23
5.3 Огляд передової практики залучення діаспори	26
5.4 Висновки та уроки	28
6. Огляд передової практики залучення діаспори	27
6.1 Інституційні структури	27
6.2 Економічне залучення	27
6.3 Технології та цифрові платформи	28
6.4 Збереження культури та ідентичності	29
6.5 Висновки та уроки	30
7. Роль діаспори у розбудові миру та післявоєнному відновленні	36
7.1 Вступ: Діаспори, конфлікт і мир	36
7.2 Практичні кейси та приклади участі діаспори у розбудові миру та післявоєнному відновленні	37
7.3 Висновки та уроки	41
8. Висновки та рекомендації	43
8.1 Рекомендації щодо інституцій та координації	46
8.2 Рекомендації щодо економічного залучення	47
8.3 Рекомендації щодо культурного, громадського та соціального залучення	47
8.4 Рекомендації щодо прозорості та підзвітності	48
8.5 Рекомендації щодо технологій та комунікації	48
9. Посилання	49

1. Довідка

Проект **Комплексна підтримка стійкості переміщених осіб з України (CORE UA)** реалізується Міжнародним центром з розвитку міграційної політики із загальною метою слугувати заходом підтримки в кількох сферах управління міграцією в Україні, а також підтримки українських тимчасово переміщених осіб. Зокрема, проект спрямовано на стимулювання обміну експертами між окремими державами-членами Європейського Союзу (ЄС) щодо впровадження тимчасового захисту та стратегій після закінчення терміну дії тимчасового захисту (проектний компонент 1), розширення консультаційних послуг для переміщених українців (проектний компонент 2), залучення української діаспори (проектний компонент 3) та підтримку міграційних інституцій в Україні для покращення управління міграцією в державі (проектний компонент 4).

Завдання:

Проектний захід 1 Обмін експертами між окремими державами-членами Європейського Союзу на тему директиви про тимчасовий захист.

Проектний захід 2 Консультування тимчасово переміщених українців у трьох консультаційних центрах.

Проектний захід 3 Висхідне залучення української діаспори до сфери інтеграції та сприяння соціальному прийняттю.

Проектний захід 4 Підтримка державних інституцій з управління міграцією в Україні.

У межах **Проектного компонента 3** це дослідження з практичними кейсами було розроблено з метою вивчення та аналізу успішних стратегій залучення діаспори в інших країнах, щоб забезпечити надійну основу для стратегії України щодо залучення своєї діаспори та відповідної політики. Українська діаспора, з її широкими мережами та глибоко вкоріненими зв'язками з батьківщиною, відіграє величезну роль у реагуванні та підтримці переміщених українців, мобілізації ресурсів та сприянні міжнародній адвокації.

У цьому дослідженні проаналізовано політику та практику країн, які успішно залучили свої діаспорні громади, з метою надання цінної інформації та рекомендацій щодо політики. Чітко визначена та комплексна стратегія залучення діаспори не лише зміцнить співпрацю між організаціями української діаспори та державними інституціями, але й сприятиме довгостроковим і сталим механізмам підтримки. Мета цього дослідження полягала у створенні бази знань для розробки і впровадження цільової політики та програм задля більш ефективного підходу до залучення діаспори в Україні.

2. Вступ

Останніми десятиліттями багато країн доклали значних зусиль для залучення своїх діаспорних громад як невід’ємної частини національного розвитку та стійкості. Починаючи з 1980-х років, політика залучення діаспори стала ключовою рисою міграційних стратегій, коли країни запроваджували різноманітні законодавчі ініціативи, створювали інституції та програми для підтримки своїх громадян за кордоном. Ці ініціативи варіюються від надання політичних прав й ухвалення гнучких законів про громадянство до пропозиції інвестиційних стимулів та участі в національних проектах. Хоча специфіка такої політики дуже різниться, вона часто слугує важливим інструментом для зміцнення зв’язків між урядами та їхньою діаспорою, використовуючи ці зв’язки для взаємної вигоди (Gamlen, 2018). Підходи до залучення діаспори рідко є поодинокими зусиллями; натомість вони зазвичай перетинаються з більш широкими державними стратегіями та діють на різних рівнях урядування. Вони можуть бути вбудовані в конституційне законодавство, сформульовані в програмних документах або реалізовані через спеціальні програми. Різноманітність цих підходів відображає унікальну історію, пріоритети та прагнення окремих держав та їхніх діаспор (Cohen, 2017).

Українська діаспора відзначається складною міграційною історією, зумовленою політичними, економічними та соціальними чинниками. За даними Міністерства національної єдності України, за кордоном проживає приблизно 20-25 млн українців, що майже дорівнює нинішньому населенню країни¹. Українська діаспора переважно зосереджена в Росії, Північній Америці, Європі (особливо в Польщі, Німеччині та Італії) та Австралії. Історично склалося так, що різні хвилі еміграції були пов’язані з періодами політичних потрясінь, як-от радянська епоха, здобуття Україною незалежності, а нещодавно – триваючою війною з Росією. Під час анексії Криму в 2014 р. та російського вторгнення в 2022 р. українська діаспора відігравала вирішальну роль у підтримці України як фінансово, так і політично, збираючи кошти, виступаючи проти втрати територій та мобілізуючи ресурси для постраждалих регіонів. Останні ініціативи почали визнавати роль діаспори в економічному розвитку та популяризації іміджу України за кордоном, проте в країні ще немає офіційної політики залучення діаспори (DEMAC, 2022; EUDiF, 2023a; Lazarenko, 2024).

У цьому дослідженні наведено ідеї та уроки, засвоєні в країнах з успішною практикою залучення діаспори, які потенційно можуть надихнути Україну в її прагненні зміцнити зв’язки зі своєю діаспорою та в її зусиллях з відновлення після конфлікту. Було вибрано три практичні кейси – **Албанія, Сербія і Литва (Розділ 2; Розділ 3; Розділ 4)** – виходячи з їхнього значення для України з точки зору історії міграції, геополітичного контексту, а також розміру та впливу їхніх діаспор. Ці країни були обрані через їхній досвід у залученні великої та різноманітної діаспори, їхні зусилля у контексті післякризового відновлення та їхній успіх у розробці інституційного та політичного підґрунтя для взаємодії зі своїми діаспорними громадами. Так, Албанія та Сербія демонструють, як країни з історією масштабної еміграції в періоди політичної та економічної нестабільності можуть мобілізувати свою діаспору для

1 Уряд України зараховує сюди як громадян, які проживають за кордоном, так і осіб українського походження, які продовжують вважати Україну своєю батьківщиною.

економічного розвитку та соціального відновлення. Литва пропонує цікаву модель залучення діаспори для подолання демографічних викликів, сприяння економічному зростанню та збереження культурної ідентичності. Крім того, ці країни мають певні схожі риси з Україною, як-от спадщина переходу від соціалістичних систем, потреба у національному відновленні після криз та децентралізована структура врядування, яка наголошує на залученні на місцевому рівні. Кожен практичний кейс пропонує короткий огляд моделей та історії міграції відповідної країни, огляд правової бази щодо залучення діаспори, а також політики та програм, призначених для залучення своїх діаспор. Насамкінець, тут висвітлюється передова практика та отримані уроки, які можуть стати основою для стратегії України.

Крім того, це дослідження містить розділ про **передову світову практику**, яка можуть бути актуальною для зусиль із залучення української діаспори (**Розділ 5**). Спираючись на успішні міжнародні моделі, цей розділ поділено на чотири ключові області: інституційні структури, економічне залучення, технології та цифрові платформи, а також збереження культури та ідентичності. У ньому досліджується, як ініціативи діаспори в цих областях можуть сприяти громадянському та економічному розвитку і збереженню культури та підтримувати довгострокові відносини між державами та їхніми діаспорами.

Це дослідження також містить окремий розділ про **роль діаспор у розбудові миру та післявоєнному відновленні** (**Розділ 6**), визнаючи значний внесок, який розосереджені групи населення можуть зробити у сприяння стабільності, відбудову економіки та підтримку примирення. Спираючись на різні практичні кейси та приклади, у цьому розділі описано можливі стратегії для України щодо ефективного залучення діаспори до відновлення стійкого та інклюзивного суспільства.

Насамкінець, у дослідженні запропоновано **висновки та рекомендації** (**Розділ 7**), спрямовані на підтримку України в розробці комплексної, контекстно-обумовленої стратегії залучення діаспори, яка б відповідала її національним пріоритетам та унікальним характеристикам її діаспори.

3. Албанія

3.1 Короткий огляд моделей та історії міграції

Міграційна історія Албанії глибоко переплітається з її політичними та соціально-економічними трансформаціями, зокрема з її комуністичним минулим і подальшим переходом до багатопартійної системи на початку 1990-х років. Моделі міграції зазвичай поділяють на три основні фази: до 1945 р., комуністична ера (1945-1990 рр.) та хвиля масової еміграції після падіння комунізму в 1990-х роках. Кожна фаза розкриває чіткі моделі міграції, напрямки та мотивації, впливаючи на склад і значення албанської діаспори (J. Varjaba, 2019).

- **Рання албанська міграція (до 1945 р.).** Міграція до 1945 р. характеризувалася поєднанням добровільного і примусового переміщення, часто викликаного політичною нестабільністю, економічними труднощами та глобальними змінами. Одна з найперших задокументованих міграційних хвиль відбулася після смерті національного героя Албанії Скандербєга в 1468 р. під час османського завоювання Балкан. Близько 200 тис. албанців – приблизно чверть населення – втекли до сусідніх регіонів, як-от Греція, Італія та узбережжя Далмації (K. Varjaba & Varjaba, 2015). Помітними серед цих спільнот були арбереші на півдні Італії, які зберігали албанську мову та традиції понад п'ять століть (Vullnetari, 2007). Наприкінці XIX і на початку XX столітті міграція посилилася через індустріалізацію та політичну турбулентність. Албанські мігранти заснували жваві громади в Афінах, Бухаресті та Стамбулі, а також в інших країнах Америки та Австралії. До середини XX століття приблизно 60 тис. албанців проживали в Сполучених Штатах, переважно з південної Албанії. Ці діаспорні громади не лише зробили економічний внесок у країнах перебування, але й зберегли тісні культурні та політичні зв'язки зі своєю батьківщиною (K. Varjaba & Varjaba, 2015).
- **Міграція за часів комунізму (1945-1990 рр.).** За комуністичного режиму Албанія зайняла ізоляціоністську позицію, запровадивши різкі обмеження на еміграцію. Режим затаврував виїзд з країни як зраду, що карається ув'язненням або ще гірше. Незважаючи на ці перешкоди, деяким албанцям вдалося втекти в перші роки правління режиму, особливо антикомуністично налаштованим опонентам, які шукали притулку в сусідній Югославії чи Італії (Vullnetari, 2007). Однак це переміщення було невеликим за масштабом порівняно з іншими періодами. Закриті кордони комуністичної Албанії різко контрастували з попередніми та пізнішими тенденціями міграції. Міграція в цю епоху переважно обмежувалася політичними дисидентами та їхніми родинами, які шукали безпеки за кордоном. Та нечисленна спільнота, якій вдалося емігрувати, сформувала окрему частину албанської діаспори, зберігаючи чітко виражену антикомуністичну позицію та часто виступаючи за демократичні реформи в Албанії (J. Varjaba, 2019; Vullnetari, 2007).
- **Посткомуністична еміграція (1990-нині).** Падіння комунізму в 1990 р. викликало безпрецедентні міграційні потоки, що стало найважливішою фазою албанської еміграції. Початкова хвиля була хаотичною та масовою, спричиненою економічним колапсом, політичною нестабільністю та

раптовим відкриттям кордонів. Знакові моменти включають “посольських мігрантів” 1990 р., коли тисячі шукали притулку в західних посольствах, і драматичну міграцію на човнах до Італії та Греції в 1991 р. (Vullnetari, 2007). Подальші хвилі були викликані такими кризами, як крах фінансових пірамід у 1997 р. та війна в Косово в 1999 р. За даними Албанського інституту статистики (INSTAT), понад 600 тис. албанців емігрували між 1990 р. і 2001 р., а потім ще 481 тис. емігрували протягом наступного десятиліття (INSTAT, 2020). Греція та Італія стали основними напрямками, прийнявши близько 600 тис. і 500 тис. албанців відповідно до 2010-х років. Менші громади сформувалися в Західній Європі, Північній Америці та Австралії (K. Barjaba & Barjaba, 2015). Мотиви для міграції змінювалися з часом: якщо перші мігранти шукали притулку від економічної та політичної нестабільності, то нових емігрантів дедалі більше приваблює освіта та професійні можливості за кордоном (Arifagić & Mitrović, 2022).

За оцінками, албанська діаспора налічує від 1,44 млн до 1,68 млн осіб, що становить близько 37% від загальної кількості населення (INSTAT, 2020). Її часто поділяють на дві категорії: “стара діаспора”, яка мігрувала протягом історичних періодів, і “нова діаспора”, яка з’явилася після падіння комуністичного режиму в 1990 р. Стара діаспора розпорошена по Західній Європі, Північній і Південній Америці та частинах Близького Сходу, тоді як нова діаспора переважно зосереджена в Італії, Греції, Німеччині та інших країнах ЄС (J. Barjaba, 2019). Албанська діаспора складається з різних груп, зокрема економічних мігрантів, студентів, шукачів притулку та неповнолітніх без супроводу. Вона відіграє істотну роль у розвитку Албанії, сприяючи економічному зростанню через грошові перекази, зберігаючи албанську ідентичність за кордоном і слугуючи культурним і політичним мостом. Незважаючи на скорочення рівня міграції останніми роками, Албанія продовжує демонструвати один із найвищих показників еміграції у світі, причому поточна вихідна міграція значно перевищує зворотну міграцію чи імміграцію (Arifagić & Mitrović, 2022; J. Barjaba, 2019).

3.2 Огляд законодавчої бази щодо залучення діаспори

Албанія поступово розробила комплексну правову та інституційну базу для зміцнення своїх відносин з діаспорою. Зусилля країни кодифіковано в різних законах, стратегіях та ініціативах, спрямованих на збереження самобутності, а також на права і внесок албанських громад за кордоном, за одночасного сприяння їх активній участі в національному розвитку.

СУБ’ЄКТИ ТА ІНСТИТУЦІЇ (REPUBLIKA E SHQIPËRISË – COUNCIL OF MINISTERS, 2020)

Органи державної влади та представницькі органи:

- ➔ **Координаційна рада у справах діаспори:** *Координаційна рада у справах діаспори*, створена відповідно до Закону № 16/2018 “Про діаспору”, виконує функції центрального дорадчого та представницького органу. Її завданням є спрямування співробітництва між державними інституціями та албанською діаспорою. До складу Ради входять 15 представників ключових регіонів діаспори, зокрема шість з Європейського Союзу, троє з США, двоє з Канади, двоє з Великої Британії, один з Австралії та один з Туреччини. Її функції включають створення організованої мережі албанських громад у приймаючих країнах і на батьківщині та проведення консультативних зустрічей з національними органами влади. Установче засідання Ради відбулося 18 грудня 2019 р., приурочене до Національного дня діаспори.

- **Парламентський підкомітет у справах діаспори та міграції:** Цей підкомітет, заснований у 2017 р. згідно з Рішенням парламенту Албанії № 98, здійснює моніторинг законодавства та політики щодо діаспори. Він також забезпечує політичну згуртованість і контроль за взаємодією Албанії зі своїми діаспорними громадами.
- **Державний комітет у справах діаспори:** Як консультативний орган при Раді Міністрів Державний комітет діаспори включає до свого складу ключових урядовців, як-от Прем'єр-міністр, відповідні міністри та представники таких установ, як Банк Албанії та Академія наук. Діючи згідно з Рішенням Ради Міністрів № 690/2017, Комітет розробляє та реалізує діаспорну політику, координує національну діяльність, пов'язану з питаннями діаспори, та контролює реалізацію Національної діаспорної стратегії.
- **Національна агенція у справах діаспори:** Діяльність агенції зосереджується на інституційній співпраці з діаспорою для захисту її прав та розвитку культурних, мовних та економічних зв'язків. Заснована відповідно до Закону № 115/2017, вона працює через допоміжні структури, як-от Видавничий центр діаспори та Албанські культурні центри.

Органи підтримки та збереження культури:

- **Видавничий центр діаспори:** Видавничий центр діаспори працює над збереженням національної ідентичності албанської діаспори за допомогою освітніх матеріалів. Він видає та поширює підручники та інші ресурси, які сприяють вивченню мови та популяризують культурну спадщину серед діаспорних громад. Центр щорічно звітує у письмовій формі перед парламентським підкомітетом у справах діаспори та міграції.
- **Центр досліджень і публікацій про арберешів (CSPA):** Центр досліджень і публікацій про арберешів (CSPA) є науково-дослідною установою, яка займається історією, літературою та культурою громади арберешів (албанців, які оселилися в Італії багато століть тому). Він сприяє співпраці між науковцями як у діаспорі, так і в Албанії на підтримку досліджень про арберешів.
- **Албанські культурні центри:** Ці центри створено у співпраці з Косово для збереження національної ідентичності, популяризації іміджу Албанії за кордоном та надання послуг діаспорним громадам.

Агенції з питань економіки та розвитку:

- **Фонд розвитку албанської діаспори:** Цей фонд, заснований Законом № 32/2018, сприяє інвестиціям, благодійництву та проектам розвитку під керівництвом діаспори. Його діяльність спрямовано на створення економічних можливостей, які принесуть користь як громадам діаспори, так і Албанії.
- **Торгові та ділові палати албанської діаспори:** *Досі не працюють.* Уряд ініціював кроки для офіційного оформлення участі діаспори в економічному розвитку через цю спеціалізовану торгову палату та бізнес-мережі, покликані відкрити перед підприємцями діаспори внутрішні можливості.

Консульські служби та дипломатія: Роль консульств і посольств Албанії було переосмислено для кращого забезпечення потреб діаспори. Вони надають основні послуги, як-от видача офіційних документів, сприяння економічним і культурним ініціативам, а також діють як ключові координаційні

центри для албанських громадян за кордоном. Наголошуючи на доступних та ефективних послугах, консульські установи прагнуть зміцнити зв'язок діаспори з батьківщиною.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВА ДІАСПОРИ

- **Визначення діаспори.** Уряд Албанії визначає свою діаспору як “спільноту мігрантів, які зберігають тісні сентиментальні та матеріальні зв'язки з батьківщиною, будучи інтегрованими в середовище та інститути приймаючого суспільства” (Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020, p. 7). За словами Державного міністра у справах діаспори Панделі Майко, “Діаспора – це не просто група людей, які живуть за межами Албанії. Це живе та динамічне продовження самої нації, міст глобальних зв'язків і можливостей для нашої країни» (там само).
- **Громадянство та виборчі права.** Зміни до Виборчого кодексу (Закон № 101/2020) дозволяють голосувати з-за кордону. Однак впровадження було відкладено через відсутність детальних нормативних актів Центральної виборчої комісії. Триває розробка необхідних механізмів, зокрема самостійного зазначення адреси членами діаспори згідно з Рішенням № 405/2018. Національна діаспорна стратегія на 2021-2025 роки наголошує на політичній участі, зазначаючи, що залучення представників діаспори до громадського життя дозволить інтегрувати їх в політичну систему Албанії, посилюючи їхній вплив на національну політику (EUDiF, 2022a; Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

➤ Основні правові документи

- **Закон № 16/2018 “Про діаспору”:** Цей основоположний закон визначає ролі та обов'язки албанського уряду та інституцій щодо діаспори. Згідно з ним створено *Національну агенцію у справах діаспори*, яка є головним державним органом у зв'язках з діаспорою, та *Координаційну раду у справах діаспори*. Закон спрямовано на зміцнення культурних, освітніх та економічних зв'язків між Албанією та її діаспорою і містить положення щодо створення *Культурних центрів діаспори*. Крім того, закон забезпечує популяризацію албанської мови за кордоном через освітню підтримку, зокрема шляхом розробки освітніх програм і навчальних матеріалів (Arifagić & Mitrović, 2022; EUDiF, 2022a).
- **Закон № 115/2017 “Про створення Національної агенції у справах діаспори”:** Цим законом офіційно створено *Національну агенцію у справах діаспори*, відповідальну за координацію всіх заходів щодо залучення діаспори. Закон також підтримує створення *Фонду розвитку албанської діаспори*, який зосереджується на підтримці інвестицій та благодійних внесків діаспори (Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).
- **Закон № 32/2018 “Про Фонд розвитку албанської діаспори”:** Цим законом засновано фонд на підтримку розвитку діаспорних ініціатив, зокрема інвестицій в інфраструктуру, бізнес-підприємства та проекти розвитку громад (Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).
- **Рішення № 469/2018 “Про створення Видавничого центру діаспори”:** Ця постанова передбачає створення Видавничого центру діаспори, який зосереджується на публікації та поширенні матеріалів, що сприяють збереженню албанської мови, культури та освітньої спадщини серед діаспорних громад (Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).

- **Рішення Ради Міністрів № 195/2019:** Це рішення окреслює критерії створення Державного реєстру вчителів албанської мови та албанської культури в діаспорі. Реєстр призначено для підтримки викладання албанської мови та культури за кордоном, гарантуючи наявність кваліфікованих викладачів для підтримки албанських освітніх програм у діаспорних громадах (EUDiF, 2022a).
- **Рішення Ради Міністрів № 2019/2021 щодо угод:** Ці угоди зосереджені на сприянні співпраці з сусідніми країнами, зокрема Чорногорією та Північною Македонією, з метою обміну передовим досвідом щодо діаспорної політики, зміцнення двосторонніх зв'язків та сприяння обміну освітніми та культурними програмами (EUDiF, 2022a).

➤ **Стратегії та політика: Національна діаспорна стратегія на 2021-2025 роки** є основним стратегічним документом, який визначає взаємодію Албанії зі своєю діаспорою. Вона спирається на попередню стратегію (2018-2024 рр.), водночас запроваджуючи нові цілі та динамічну структуру, призначену для адаптації до мінливих потреб. Це комплексний план, який об'єднує різні аспекти залучення діаспори, зокрема економічну співпрацю, збереження культури та освітні ініціативи. Основні цілі та сфери діяльності включають:

- **Зміцнення діаспорних мереж** та розширення існуючих мереж членів діаспори. Мета полягає у посиленні економічних зв'язків, сприянні передачі знань і заохоченні професійної транскордонної співпраці (Arifagić & Mitrović, 2022; Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).
- **Збільшення економічної участі албанців за кордоном** шляхом заохочення інвестицій та передачі знань і технологій. Це передбачає створення *Ділових палат албанської діаспори*, які сприятимуть партнерству між місцевими підприємствами в Албанії та діаспорою. Крім того, уряд продовжить надсилати відкриті запрошення діаспорним фахівцям, заохочуючи їх інвестувати в Албанію або повертатися до неї, надаючи свій досвід як внесок у національний розвиток. Загальна мета полягає в тому, щоб створити середовище, яке приваблює кваліфікованих фахівців назад до Албанії або заохочує їх брати участь у розвитку країни з-за кордону (Arifagić & Mitrović, 2022; Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).
- **Збереження та популяризація албанської ідентичності** серед діаспорних громад, зокрема захист і розвиток албанської мови, культурних звичаїв і національної спадщини. У співпраці з Косово Албанія прагне розробити освітні програми та навчальні матеріали, які відображають албанську культуру та історію, надаючи їх албанським школам і культурним установам за кордоном. Розвиток *Культурних центрів діаспори* є ще однією стратегічною ініціативою, спрямованою на створення просторів, де албанці за кордоном можуть взаємодіяти зі своєю культурною спадщиною та передавати її майбутнім поколінням (Republika e Shqipërisë – Рада міністрів, 2020).
- **Сприяння інтеграції діаспори в суспільне життя Албанії** шляхом її залучення до процесів ухвалення рішень. Це передбачає подальшу роль *Координаційної ради у справах діаспори*, а також заохочення членів діаспори до взаємодії з місцевими органами влади та державними установами в Албанії (Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).
- **Створення комплексної бази даних діаспорних організацій, об'єднань та окремих осіб.** Ця база даних дозволить уряду контролювати та оцінювати залучення діаспори, відстежувати ефективність діаспорної політики та забезпечувати ефективний розподіл ресурсів. Крім того, стратегія окреслює механізми для постійного моніторингу та адаптації, забезпечуючи реагування політики на мінливі потреби діаспори (Arifagić & Mitrović, 2022; Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).

- Співпраця з міжнародними партнерами, зокрема з сусідніми країнами, як-от Косово (EUDiF, 2022a; Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).

3.3 Огляд політики та програм залучення діаспори

Ініціативи Албанії щодо залучення діаспори стають дедалі критичнішим компонентом її стратегії соціально-економічного розвитку. Нижче наведено огляд основних передових практик залучення діаспори, які були впроваджені в межах різних програм.

- **Connect Albania** (2017 – триває) *Connect Albania* – це інноваційна онлайн-платформа, призначена для залучення албанської діаспори як суб'єктів розвитку, які можуть посприяти прямим іноземним інвестиціям (ПІІ) в Албанію. Основна мета програми полягає у використанні підприємницького потенціалу албанців за кордоном, заохочуючи їх виступити посередниками для ПІІ. Ця платформа є першою у своєму роді та безпосередньо спрямована на сприяння інвестиціям через діаспорні мережі. Проект очолює MOM Албанії за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ і міжнародного співробітництва Італії у співпраці з урядом Албанії. Залучення членів діаспори гарантує, що інвестиції відповідають потребам як Албанії, так і її діаспорних громад. Ця ініціатива успішно перевела багато онлайн заходів із залучення, охопивши понад 300 тис. членів діаспори (Arifagić & Mitrović, 2022; EUDiF, 2022a).
- **Code for Albania** (2019 – триває) *Code for Albania* – це програма професійного розвитку, яка має на меті створити нове покоління албанських програмістів, пропонуючи технічну підготовку високого рівня і приділяючи особливу увагу учням середньої школи. Ця ініціатива в партнерстві з неурядовою організацією CodeX Стенфордського університету вже охопила понад 1 тис. студентів. Зокрема, програма дозволяє албанським старшокласникам взаємодіяти з досвідченими албанськими фахівцями з діаспори в галузі технологій. Наразі ініціатива Code for Albania випустила три групи, кожна з яких складається з понад 50 учнів. Зосередженість програми на професіоналах з діаспори, які виконують роль наставників, допомагає подолати розрив між Албанією та глобальною технологічною екосистемою, сприяючи як місцевим інноваціям, так і глобальній конкурентоспроможності (EUDiF, 2022a).
- **Саміти діаспори** (2016 – триває) Албанія провела три саміти діаспори – у 2016, 2019 та 2023 роках – з метою зміцнення зв'язків між країною та її громадянами за кордоном. Ці саміти забезпечили албанцям усього світу платформу для співпраці з урядом Албанії з різних питань, зокрема в частині економічного співробітництва, культурного обміну та політичної участі (Republika e Shqipërisë - Council of Ministers, 2020).
- **Внесок албанської діаспори у сільське господарство рідної країни** (2021). Цю програму спрямовано на посилення соціально-економічного розвитку сільських районів Албанії, зокрема через призму розвитку сільського господарства. Вона прагне залучити албанську діаспору в Італії шляхом сприяння передачі досвіду та знань місцевим сільськогосподарським малим і середнім підприємствам (МСП) в Албанії. Ініціатива передбачає онлайн-навчання, польові демонстрації та практичний обмін знаннями, щоб допомогти фермерам покращити виробничі процеси та ефективніше продавати свою продукцію. Вона реалізується через партнерство з Діловою палатою албанської діаспори та Італійською асоціацією виробників (IAP) за підтримки MOM в Албанії та Міністерства закордонних

справ Італії. Програма не тільки посприяла обміну технічними знаннями, але й надала можливість албанським фермерам засвоїти сучасні методи сільського господарства, покращуючи таким чином місцеве виробництво, ринкову орієнтацію та економічні можливості для сільських громад. Ініціатива залучила понад 12 фермерів та експортерів, які взяли участь у навчальних програмах, спрямованих на покращення сільськогосподарської практики (EUDiF, 2022a; IOM Albania, 2021).

➤ Залучення албанської діаспори до соціально-економічного розвитку Албанії (2017-2021)

Програма “Залучення албанської діаспори”, яку MOM реалізовувала з 2017 р. по 2021 р., була спрямована на створення середовища, сприятливого для структурованого залучення діаспори до соціального та економічного розвитку Албанії. Програма, зосереджена на албанській діаспорі в Італії, фінансувалася Міністерством закордонних справ Італії та впроваджувалася за підтримки кількох албанських міністерств, зокрема Міністерства у справах діаспори². Ініціатива залучила 16 представників різних урядових установ та інституцій із залучення діаспори, включно з Державним міністром у справах діаспори Албанії, Міністерством Європи та закордонних справ та іншими, як-от Албанська агенція інвестиційного розвитку (AIDA) та Національний фонд діаспори. Програма мала три основні компоненти: підтримка урядових стратегій залучення, сприяння передачі навичок та сприяння інвестиціям діаспори. Програма включала ініціативу “тренування тренерів”, яка сприяла онлайн-тренінгам, наставництву та інструктажу з березня по жовтень 2020 р. Ключовим компонентом було картування навичок членів албанської діаспори в Італії, що дозволило розробити більш цілеспрямовану політику та сприяло створенню сховища знань діаспори. Програма також підтримала розробку платформи *Connect Albania* (Arifagić & Mitrović, 2022; IOM Albania, 2020).

3.4 Висновки та уроки

Подібно до України, історія еміграції Албанії була сформована різними хвилями еміграції, часто спричиненими політичними та соціально-економічними трансформаціями, особливо під час і після комуністичного режиму. Під час першої хвилі міграції до 1945 р. албанці тікали від османського правління та осідали в сусідніх країнах, як-от Греція та Італія. Комуністична епоха (1945-1990) наклала суворі обмеження на еміграцію, і лише політичним дисидентам вдавалося втекти. Подібно до України, Албанія пережила значну еміграцію в 1990-х роках після краху комунізму, насамперед до сусідніх країн, як-от Італія та Греція, а також до Європейського Союзу та за його межі. До 2000-х років діаспора суттєво зросла, а міграційні потоки продовжувалися через економічні можливості за кордоном, зокрема в Західній Європі (K. Barjaba & Barjaba, 2015; Vullnetari, 2007). Зараз албанська діаспора налічує приблизно 1,44-1,68 млн осіб, що становить близько 40% населення країни (INSTAT, 2020). Албанська діаспора різноманітна, включає як давніх, так і нещодавніх емігрантів, які значною мірою проживають у Греції, Італії, Німеччині та інших країнах ЄС (J. Barjaba, 2019).

Уряд Албанії дедалі більше визнає цінність своєї діаспори, особливо для економічного розвитку через грошові перекази, інвестиції та передачу знань. Центральне місце в цих зусиллях займає *Національна діаспорна стратегія (2021–2025)*, яка спирається на попередні ініціативи щодо зміцнення економічних зв'язків, збереження культури та професійної співпраці (Arifagić & Mitrović, 2022). Ключові установи, як-от *Національна агенція у справах діаспори* та *Координаційна рада у справах діаспори* сприяли створенню платформ для діалогу та співпраці. Інноваційні ініціативи, як-от платформа *Connect Albania*,

2 Більше не існує.

яка сприяє прямим іноземним інвестиціям через діаспорні мережі, пропонують цінні стратегії для залучення албанської діаспори до національного розвитку (EUDiF, 2022a).

Для України ці стратегії можуть надати корисну інформацію. Як видно з прикладу Албанії, **створення інституційних структур, спрямованих на залучення діаспори**, може допомогти у підтримці довгострокових зв'язків з глобальною діаспорою. Програми, спрямовані на економічне залучення, як-от Connect Albania, і такі ініціативи, як картування кваліфікованих членів албанської діаспори для обміну навичками, можуть бути адаптовані до потреб України.

Водночас досвід Албанії підкреслює виклики, з якими Україні доведеться стикнутися. Часта реструктуризація орієнтованих на діаспору інституцій в Албанії зменшила довіру серед діаспорних громад, демонструючи важливість інституційної стабільності. Україна, як і Албанія, стикається з завданням **забезпечити стійкість діаспорної політики до політичних змін**, уникаючи збоїв, спричинених зміною адміністративних пріоритетів (EUDiF, 2022a).

Крім того, зусилля Албанії зі сприяння регулярному та прозорому спілкуванню зі своєю діаспорою стикаються з перешкодами. Хоча такі ініціативи, як Саміти діаспори, надали можливості для взаємодії, прогалини в постійному діалозі та розвитку конкретних партнерств залишаються серйозною перешкодою (CESPI, 2021; EUDiF, 2022a). Україні слід **надати пріоритет створенню надійних каналів комунікації**, наприклад, за допомогою цифрових платформ, для підтримання зв'язків зі своєю діаспорою в періоди переміщення та кризи.

Політичні та економічні бар'єри, як-от імовірна корупція та політична нестабільність, також обмежили здатність Албанії залучати інвестиції діаспори (CESPI, 2021). Для України вирішення аналогічних проблем вимагатиме **прозорого врядування, підзвітності у використанні внесків діаспори та зусиль для зменшення бюрократичних перепон**. Відсутність комплексних даних про албанську діаспору додатково ускладнює розробку політики. Цю проблему Україна може подолати, **інвестуючи в детальне картування та профілювання своїх діаспорних громад** (Arifagić & Mitrović, 2022; CESPI, 2021). Зусилля, спрямовані на подолання цього виклику, вже докладаються в Україні за сприяння таких організацій, як ICMPD, і спільних проєктів під керівництвом Об'єднаного дослідницького центру Європейської Комісії (JRC) і Центру знань з питань міграції та демографії (KCMD), які працюють над збором та аналізом даних про характеристики та розподіл української діаспори. Так, ICMPD проводить дослідження в деяких приймаючих країнах ЄС, щоб проаналізувати соціально-економічні характеристики української діаспори та оцінити її потенціал для участі в розвитку України (Lazarenko, 2024), тоді як JRC разом із KCMD картували регіональний розподіл української діаспори в державах-членах ЄС, вказуючи, де переміщені українці найімовірніше шукатимуть притулку на основі розміру існуючих громад (European Commission, 2022). Подальші інвестиції в картування діаспори можуть допомогти у розробці та впровадженні більш ефективної діаспорної політики. Досвід Албанії засвідчує, що стратегії залучення діаспори **мають бути пристосовані до різноманітних інтересів і можливостей діаспорних груп**. У той час як деякі члени албанської діаспори виявляють інтерес до філантропії або віртуальних переказів, інші – особливо ті, хто глибоко інтегрований у приймаючій країні – менш схильні до прямих інвестицій або повернення на постійне проживання (CESPI, 2021). Україна також має **визнати різні рівні залученості в межах своєї діаспори**, створюючи гнучкі можливості для участі, які відповідають конкретним потребам кожного сегмента.

4. Сербія

4.1 Короткий огляд моделей та історії еміграції

Сербія має давню історію еміграційної країни, сформовану поєднанням соціально-економічних і політичних чинників. За останні 150 років країна пережила кілька хвиль еміграції, на кожну з яких вплинули різні історичні та геополітичні обставини.

- Ранні еміграційні тенденції (кінець XIX ст. – міжвоєнний період). Перша велика хвиля еміграції почалася наприкінці 19 століття і мала переважно економічні мотиви. Багато сербів шукали можливості в США, де відчувалася нестача робочої сили, тоді як менші групи тимчасово переїхали до європейських країн у навчальних і професійних цілях. На початку 20 століття ця тенденція пішла на спад, особливо в міжвоєнний період, коли еміграційний тиск зменшився (Đukić & Bodroža, 2022).
- Еміграція після Другої світової війни та за комуністичної доби. Друга хвиля відбулася під час і незабаром після Другої світової війни, спричинена переміщенням, пов'язаним з війною, і політичними потрясіннями під час формування комуністичного режиму. Емігрантів у цей період влада часто називала політичними дисидентами. Однак до середини 1960-х років еміграція відновилася через економічні угоди між Соціалістичною Федеративною Республікою Югославією (СФРЮ) і країнами Західної Європи. Ці угоди сприяли трудовій міграції, вирішуючи проблему безробіття в Сербії шляхом експорту низькокваліфікованих працівників до таких країн, як Німеччина, Австрія та Франція. Грошові перекази від цих працівників стали важливим компонентом економіки Сербії, допомагаючи стабілізувати зовнішній дисбаланс і підвищити рівень життя (Đukić & Bodroža, 2022; Popić, 2020). У 1970-х роках значна хвиля югославських працівників, у тому числі багато сербів, мігрувала до Західної Європи, зокрема до Німеччини, Австрії та Швейцарії, часто беручись на чорну роботу. На відміну від попередніх тенденцій, багато з цих працівників вирішили не повертатися до Сербії, що призвело до відходу від минулих моделей циркулярної міграції (Koyma, 2022).
- Посткомуністична еміграція: конфлікт, санкції та міграція висококваліфікованих кадрів. 1990-ті роки стали критичним періодом у сербській історії еміграції, яка характеризувався розпадом Югославії, громадянськими війнами (1991-1995) та економічними санкціями. У цю епоху відбулася зміна профілю емігрантів, коли зростала кількість високоосвічених осіб, які виїжджали з політичних та економічних причин. Міграція висококваліфікованих кадрів у цей час значно перешкоджала перспективам розвитку Сербії (Đukić & Bodroža, 2022; Popić, 2020). Згідно з переписом 2002 р., приблизно 415 тис. сербських громадян (5% населення) проживали за кордоном, хоча ця цифра, ймовірно, недооцінює справжній масштаб еміграції через заниження даних (Lukić, 2022).
- Сучасні тенденції еміграції. Після демократичних змін у 2000 р. початковий оптимізм призвів до короткого спаду еміграції, але економічна стагнація та світова фінансова криза 2008 р. відновили еміграційний тиск. Останні оцінки свідчать, що приблизно 30 тис. осіб емігрують щорічно, причому

більшість прямує до Європи та Північної Америки (Đukić & Bodroža, 2022; Lukić, 2022). Еміграція кваліфікованих спеціалістів і молоді продовжує створювати виклики, оскільки ці групи спричиняють критичні втрати людського капіталу для Сербії (Lukić, 2022). Показники еміграції залежать від регіону. У південно-східній Сербії, особливо в її сільських районах, реєструється найвищий відсоток емігрантів відносно загальної кількості населення. Емігранти з сільської місцевості також мають тенденцію довше залишатися за кордоном порівняно з їхніми колегами з міст (Кочута, 2022). Гендерно-вікова динаміка свідчить, що серед трудових мігрантів переважають чоловіки, а молоді люди (15-29 років) становлять значну частину емігрантів, що загострює демографічні та економічні проблеми (Lukić, 2022). Оцінки чисельності сербської діаспори дуже відрізняються через суперечливі дані та визначення. За даними Міністерства закордонних справ, у 2018 р. сербська діаспора, включно як із сербськими громадянами за кордоном, так і з етнічними сербами у сусідніх регіонах, становила приблизно 4,5-5 млн осіб. Це значна цифра, враховуючи, що в Сербії проживає близько 7 млн осіб. У той час як найбільші діаспорні громади знаходяться в сусідніх державах колишньої Югославії, значна кількість також проживає в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Північній Америці та Австралії. Чимало сербських емігрантів мають подвійне громадянство, що свідчить про їхню інтеграцію в приймаючих країнах (Đukić & Bodroža, 2022; Popić, 2020).

4.2 Огляд законодавчої бази щодо залучення діаспори

СУБ'ЄКТИ ТА ІНСТИТУЦІЇ

Сербія створила складну інституційну структуру для зміцнення зв'язків зі своєю діаспорою та залучення її до національного розвитку. Ця структура охоплює законодавчі органи, урядові установи та місцеві інституції, зосереджені на сприянні як культурним зв'язкам, так і економічному залученню.

➤ Органи державної влади та представницькі органи:

- **Управління співробітництва з діаспорою та сербами в регіоні:** Це управління, яке працює при Міністерстві закордонних справ (МЗС), виконує адміністративні обов'язки, пов'язані з сербськими громадянами за кордоном, а також сприяє економічному та культурному співробітництву. Воно також підтримує інвестиції діаспори шляхом координації з місцевими офісами діаспори (Đukić & Bodroža, 2022; Popić, 2020).
- **Асамблея діаспори та сербів у регіоні:** Це вищий представницький орган для діаспори, заснований у 2009 р. *Законом про діаспору та сербів у регіоні*. Він складається з 45 обраних делегатів і визначає виклики, які стоять перед діаспорою, пропонує рішення та контролює різні ради, пов'язані з економічними та культурними питаннями. Однак Асамблея має обмежені повноваження щодо ухвалення рішень, що робить її роль значною мірою символічною (Popić, 2020; Tomić, 2016).
- **Рада діаспори Народної асамблеї Сербії:** Відповідаючи за розробку та моніторинг законодавства щодо відносин з діаспорою, ця рада діє як міст між інституціями Сербії та діаспорними громадами (Đukić & Bodroža, 2022).

➤ Агенції з питань економіки та розвитку:

- **Сербська агенція з розвитку:** Сприяє інвестиціям і підприємництву, слугуючи ключовим координаційним центром для інвесторів з діаспори (Đukić & Bodroža, 2022).

- **Торгово-промислова палата Сербії (CCIS):** Контролює такі ініціативи, як Ділова рада діаспори, віртуальний Клуб діаспори та інформаційний бюлетень *Diaspora Info*. Вона також створила офіси діаспори в місцевих торгових палатах для зміцнення ділових зв'язків (Đukić & Bodroža, 2022; EUDiF, 2022b).

»» Місцеві інституції:

- **Місцеві муніципалітети:** Багато муніципалітетів створили ради для співпраці з діаспорою з метою сприяння співробітництва над проектами місцевого розвитку. Ці ради надають консультативну підтримку місцевим політикам щодо ролі діаспори (Đukić & Bodroža, 2022).

»» Органи з інноваційної та фінансової підтримки:

- **Сербський фонд розвитку:** Пропонує фінансову підтримку малим і середнім підприємствам, зокрема тим, що підтримуються членами діаспори (Đukić & Bodroža, 2022).
- **Інноваційний фонд:** Будучи центральним елементом сприяння інноваціям, фонд також підтримує діаспорне підприємництво (Đukić & Bodroža, 2022).

- »» Дипломатичні представництва та консульства: Дипломатична та консульська мережа МЗС відіграє вирішальну роль у взаємодії з діаспорою, зокрема через ініціативи економічної дипломатії та популяризацію культури (Popić, 2020).

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВА ДІАСПОРИ

- »» **Визначення діаспори:** *Закон про діаспору та сербів у регіоні* 2009 р. визначає діаспору як сербських громадян за кордоном та етнічних сербів, які емігрували з Сербії чи сусідніх країн, разом з їхніми нащадками. Це широке визначення включає сербських громадян та етнічних сербів у таких країнах, як Хорватія, Боснія і Герцеговина та Угорщина (Law on Diaspora and Serbs in the Region, 2009; Popić, 2020).
- »» **Громадянство та виборчі права:** *Законом про громадянство* 2004 р., зі змінами від 2007 р., було запроваджено етнічне преференційне громадянство, що дозволило етнічним сербам отримувати сербське громадянство без проживання в Сербії (Popić, 2020; Radosavljević, 2018). Громадяни Сербії, які проживають за кордоном, мають право голосу на національних виборах. Однак практичні виклики, як-от забезпечення доступу до виборчих дільниць, можуть обмежити участь. Організація електронного голосування або покращення доступу до місць голосування за кордоном залишається предметом поточних обговорень (Popić, 2020).

Багато членів діаспори мають подвійне громадянство, особливо в країнах зі значною кількістю сербських громадян, як-от Німеччина, Австрія та США. Цей статус полегшує їх інтеграцію в приймаючих країнах, водночас зберігаючи зв'язки з Сербією (Đukić & Bodroža, 2022).

ЗАКОНИ, ЗАКОНОДАВСТВО, НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА ЗАХОДИ

➤ Основні правові документи:

- **Закон про діаспору та сербів у регіоні (Офіційний вісник РС, № 88/09) (2009):** Слугує наріжним каменем політики залучення діаспори, орієнтуючись на збереження культури та економічну співпрацю. Ним також засновано такі ключові органи, як *Асамблея діаспори та сербів у регіоні* (EUDiF, 2022b; Popić, 2020).
- **Закон про діаспору та сербів у регіоні (Офіційний вісник РС, № 107/12) (2012):** Стосується еміграції, яка перевищує 12 місяців, і передбачає створення єдиної системи збору даних для управління міграцією на муніципальному рівні (EUDiF, 2022b).
- **Закон про громадянство (2004 р., зі змінами від 2007 р.):** Сприяє отриманню сербського громадянства етнічними сербами, які не проживають у Сербії, зміцнюючи зв'язки з діаспорними громадами (Popić, 2020; Radosavljević, 2018).
- **Закон про інвестиції (2015):** Спрощує процедури для інвесторів з діаспори, пропонуючи податкові пільги та оптимізовані процеси (Đukić & Bodroža, 2022).

➤ Стратегії та політика:

- **Стратегія економічної міграції Республіки Сербія на період 2021-2027 років:** Це перший документ, який визнає зв'язок між діаспорою та місцевим розвитком і системно підходить до вирішення проблеми економічної міграції. Він спрямований на стримування еміграції, заохочення зворотної міграції та просування транснаціонального підприємництва. Стратегія окреслює шість конкретних цілей, у тому числі дві цілі, спрямовані на посилення співпраці між діаспорою та країною походження для заохочення транснаціонального підприємництва (*Ціль 4*) та створення механізмів моніторингу, підтримки та сприяння циркулярній та зворотній міграції (*Ціль 5*) (Đukić & Bodroža, 2022; EUDiF, 2022b).
- **Стратегія підтримання та зміцнення зв'язків батьківщини з діаспорою та батьківщини з сербами в регіоні (2011):** Має на меті посилити культурні зв'язки та заохотити економічну співпрацю між Сербією та її діаспорою (Popić, 2020).

4.3 Огляд передової практики залучення діаспори

У цьому розділі висвітлюється низка ініціатив, які демонструють ефективні практики залучення діаспори в Сербії. Ці приклади відображають різні підходи до залучення діаспор до економічного, соціального та культурного розвитку.

- **Платформа Returning Point Platform (2020 – триває).** Платформа *Returning Point Platform* працює з 2020 р. для підтримки потенційних репатріантів, які повертаються до Сербії. Ця ініціатива включає комплексну допомогу, як-от сприяння інвестиціям, академічну співпрацю та усунення законодавчих перешкод. Створена як державно-приватне партнерство, вона співпрацює з діаспорними організаціями, як-от Сербський міський клуб і Науково-технологічний парк Белграда. Підтримка платформи охоплює працевлаштування, освіту, інвестиційні можливості та пенсійне планування (EUDiF, 2022b). У межах ширшої програми *Returning Point Programme*, започаткованої в 2019 р., ця платформа націлена на повернення висококваліфікованих осіб і сприяє циркулярній міграції. Серед досягнень:

- Пряма допомога понад 7 тисячам потенційних репатріантів, зокрема адміністративне та матеріально-технічне керівництво.
- Запуск цільових кампаній по роботі з громадськістю, як-от вакцинація діаспори.
- Адвокація змін у політиці, зокрема щодо податкових стимулів та митних пільг для репатріантів (Arifagić & Mitrović, 2022).

➤ **Link Up! Serbia II (2019-2022).** *Link Up! Serbia II* виконувався Міжнародним центром з розвитку міграційної політики (ICMPD). Цей проєкт є другою фазою ініціативи “Link Up! Serbia”. Він був започаткований на основі попередніх досліджень і співпраці з сербською діаспорою, зокрема в Австрії, і фінансується Австрійською кооперацією з розвитку з бюджетом близько 1,67 млн євро. Програму спрямовано на сприяння транснаціональному підприємництву шляхом налагодження зв’язків членів сербської діаспори в Австрії та інших країнах DACH (Німеччина, Австрія та Швейцарія) з місцевими зацікавленими сторонами. Його два основні компоненти включають наставництво та технічну підтримку для органів місцевого самоврядування, а також онлайн-платформу для співпраці. Основні досягнення:

- Розвиток 80 інвестиційних можливостей для діаспори, зокрема у сфері туризму, сільського господарства та промисловості.
- Створення Бізнес-атласу Сербії та діаспори – платформи, що сприяє налагодженню зв’язків між діаспорними інвесторами та місцевими партнерами.
- Створення Бізнес-центру діаспори, що забезпечує стійкість через партнерство з місцевими інституціями (Arifagić & Mitrović, 2022; EUDiF, 2022b; ICMPD, n.d., 2021).

➤ **Програма дослідження діаспори (2019).** Ця ініціатива, реалізована у 2019 р., надавала фінансову підтримку спільним дослідницьким проєктам сербських науковців та колег з діаспори. Діяльність включала наукові візити та спільні дослідження, зміцнення академічних зв’язків та сприяння інноваціям. Програма схвалила 92 проєкти, що передбачають партнерство між сербськими дослідницькими установами та науково-дослідними організаціями з 22 країн (EUDiF, 2022b; Science Fund of the Republic of Serbia, n.d.).

➤ **Tesla Nation (з 2019 – триває).** Цей поточний проєкт є міжнародною мережею, що об’єднує підприємців сербської діаспори в секторі ІКТ. Завдяки партнерству та проєктам, орієнтованим на інновації, Tesla Nation прагне вивести технологічну галузь Сербії на світову арену. Мережа функціонує як система послів, які сприяють співпраці між сербськими та міжнародними стартапами та підприємствами (EUDiF, 2022b).

➤ **Carta Serbica (2022 – триває).** Програма *Carta Serbica*, представлена у 2022 р., сприяє поверненню членів діаспори, які вийшли з сербського громадянства або народилися за кордоном. Програма надає дозвіл на тимчасове проживання та працевлаштування, податкові та митні пільги та можливості житлового кредитування. Вона заохочує членів діаспори повертатися на роботу або на пенсію, пропонуючи комплексні стимули (EUDiF, 2022b).

➤ **Глобальна програма щодо міграції та діаспори (PMD) (2019-2022).** Програма PMD, яка фінансується Федеральним міністерством економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ), підтримує економічну міграцію та співпрацю з діаспорою. Її компоненти включають:

- Підтримку кар'єри для фахівців, які повертаються.
- Короткострокові експертні завдання для посилення місцевого розвитку.
- Допомога членам діаспори у відкритті бізнесу в Сербії.
- Політичні рекомендації, як-от розробка Стратегії економічної міграції Сербії (Arifagić & Mitrović, 2022).

➤ **Стартап Sunčev Zrak (2020 – триває).** Цей стартап було створено в межах програми “Ідеї для розвитку бізнесу” Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ). Його було ініційовано сербкою, яка працювала педіатричною медсестрою в Німеччині; все почалося з підтримки матерів-годувальниць, а пізніше розширилось до психосоціальної підтримки сімей (EUDiF, 2022b).

4.4 Висновки та уроки

Історія Сербії як еміграційної країни визначається чіткими хвилями міграції – модель, що перегукується з власним досвідом еміграції України – які сформувалися через зміни в соціально-економічних і політичних контекстах. Починаючи з кінця 19 століття, економічно вмотивована міграція спонукала багатьох сербів шукати можливості за кордоном, зокрема в США. Подальші хвилі під час і після Другої світової війни, а також за комуністичного режиму відбувалися під впливом політичних потрясінь, переміщення та угод про трудову міграцію із Західною Європою. Розпад Югославії в 1990-х роках у поєднанні з економічними санкціями та конфліктом ще більше змінив динаміку еміграції, що призвело до значної міграції висококваліфікованих кадрів. Останні тенденції свідчать про постійний відтік, особливо серед кваліфікованих спеціалістів та молоді, що створює довгострокові демографічні та економічні виклики (Đukić & Bodroža, 2022; Popić, 2020; Lukić, 2022).

Ініціативи сербської діаспори, як-от *Tačka Povratka* (платформа “Точка повернення”), стали важливим засобом сприяння поверненню кваліфікованих професіоналів, надання підтримки інвестиціям і активізації зусиль із залучення діаспори до місцевого розвитку. Крім того, такі ініціативи, як *Link Up! Serbia II*, присвячено налагодженню зв'язків діаспори з місцевим бізнесом через платформи для інвестицій та залучення підприємців. Ці проєкти продемонстрували, що за умови стратегічного планування та належної інституційної підтримки залучення діаспори може мати трансформаційний вплив на економічне відновлення та розвиток.

Однак ці ініціативи також стикалися з **перешкодами**. Так, хоча програмі *Tačka Povratka* вдалося подолати початковий опір з боку деяких діаспорних організацій, вона також зіткнулася з викликами через роздробленість діаспорних мереж та труднощі в забезпеченні послідовної політичної підтримки. Так само проєкт *Link Up! Serbia II* зіткнувся з проблемами, пов'язаними з адміністративною спроможністю та відсутністю довіри до інституцій, що є загальним викликом для стратегій залучення діаспори в регіоні. Ці виклики додатково посилювалися через кризу пандемії COVID-19, яка вплинула як на програми роботи з громадськістю, так і на можливості особистого спілкування (Arifagić & Mitrović, 2022; Qaisrani et al., 2023).

Сербський досвід пропонує Україні кілька уроків. По-перше, вирішальне значення має **чітка інституційна структура**, яка підтримує довгострокову взаємодію з діаспорою. Зусилля Сербії щодо інституціоналізації співробітництва з діаспорою через партнерство як з державним, так і з приватним секторами були важливими для успіху таких програм, як *Link Up! Serbia II* (EUDiF, 2022b). Україні слід спробувати

відтворити такі структури, особливо зосередившись на стабільних інституціях, які продовжують виконувати свої функції навіть у періоди політичних змін. Важливо, щоб агенції або бізнес-підрозділи у справах діаспори були створені поза урядовими міністерствами, аби уникнути збоїв, що можуть спричинятися частими політичними змінами (Qaisrani et al., 2023).

По-друге, хоча Сербія досягла успіху у використанні своєї діаспори для економічного відновлення, виклики, пов'язані з адміністративною спроможністю та збором даних, все ще залишаються. Для України це означає, що вирішальне значення матиме **чітке картування своєї діаспори**, зокрема інформації про її бізнес, професійний досвід і потенціал для інвестицій. Крім того, історичні хвилі еміграції означають, що різні сегменти діаспори можуть мати різні рівні схильності до взаємодії з країною походження. Деякі групи, особливо більш віддалені або інтегровані в приймаючі країни, можуть бути менш схильні до участі у порівнянні з недавніми емігрантами. Створення баз даних або реєстрів діаспори може допомогти визначити найбільш відповідні групи для залучення (Qaisrani et al., 2023).

Крім того, **встановлення надійних каналів комунікації** з діаспорою має вирішальне значення для успіху. Використання Сербією онлайн-платформ і соціальних мереж для роботи з громадянськістю під час пандемії COVID-19 є корисним прикладом того, як цифрові інструменти можуть допомогти підтримувати взаємодію, коли особисті заходи неможливі (Arifagić & Mitrović, 2022). Україна також може спробувати розширити свою онлайн-присутність та цифрові платформи для налагодження зв'язків зі своєю діаспорою в різних частинах світу, особливо в конфліктних (і післяконфліктних) умовах.

Ще одним уроком для України є необхідність **зосередитись на залученні на місцевому рівні через муніципальні та регіональні органи влади**. У Сербії місцеві органи влади більш ефективно налагоджували особисті зв'язки з діаспорою та сприяли інвестиціям (Qaisrani et al., 2023). Україна могла б розвивати цей напрямок шляхом активізації регіональних і місцевих зусиль для взаємодії зі своєю діаспорою, потенційно заохочуючи інвестиції в райони, які значною мірою постраждали від конфлікту. Підтримка трансмісцевих ініціатив може допомогти подолати прогалини у взаємодії діаспори та місцевих муніципалітетів, забезпечуючи ефективніше спрямування інвестицій у регіони з найбільшою потребою.

Насамкінець, хоча Сербія наполегливо працювала, щоб посилити участь своєї діаспори в місцевому розвитку, відсутність довіри залишається значною перешкодою. Багато членів діаспори продовжують сприймати місцеві інституції як ненадійні та корумповані, що ускладнює взаємодію (EUDiF, 2022b). Для України **зміцнення довіри** буде критичним викликом. Зміцнення прозорості, підзвітності та чіткої комунікації з боку уряду, особливо щодо використання інвестицій діаспори, має важливе значення для завоювання довіри діаспори. Реалізація заходів для усунення адміністративних перешкод у діяльності підприємств та осіб з діаспори також матиме ключове значення. Це включає **покращення місцевого управління, зменшення бюрократії та розширення доступу до інвестиційних можливостей**.

5. Литва

5.1 Короткий огляд моделей та історії міграції

Литва історично зазнає зменшення населення з початку 90-х років через природне скорочення населення та зміну моделей його мобільності (Burneika et al., 2015; Ubarevičienė & Van Ham, 2017). Дослідження свідчать, що на долю самої лише еміграції припадає приблизно 80% скорочення населення країни (Ubarevičienė & Van Ham, 2017). Окрім міжнародної міграції, Литва також зазнала значної внутрішньої міграції. Урбанізація призвела до стійкої депопуляції сільських районів – ця тенденція не є унікальною для Литви, але відіграє важливу роль в її демографічних змінах (Ubarevičienė & Van Ham, 2017). Розташована у східній частині Європи, країна традиційно відзначалася високим рівнем еміграції та сильною діаспорою, пов'язаною з різними подіями: правлінням та розпадом СРСР, вступом Литви до ЄС та світовою економічною кризою 2008 р.

- **Радянська епоха:** Під час перебування Литви під радянською владою міграція була обмежена територією Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Після відновлення незалежності в 1990 р., 18% загального населення країни проживало за кордоном, а 20% були висококваліфікованими мігрантами (Labanauskas, 2019). Однак більшість емігрантів були етнічними росіянами або співробітниками радянських установ, оскільки еміграція на Захід не зростала через обмежувальну політику трудової міграції в більшості західноєвропейських країн (Klüsener et al., 2015).
- **Вступ до ЄС і фінансова криза:** Еміграція з Литви почала зростати в 2004 р. після вступу країни до Європейського Союзу (ЄС). Це збільшення переважно було зумовлено отриманою свободою пересування в межах ЄС, що сприяло трудовій міграції (Klüsener et al., 2015; Labanauskas, 2019). За оцінками, станом на 2014 р. з моменту вступу країни до ЄС у 2004 р. емігрувало 10% населення Литви. Більшість емігрантів переїхали до західних країн, а популярними напрямками стали Велика Британія, Ірландія, Німеччина та Норвегія (IOM & EMN, 2024; Klüsener et al., 2015). Діаспора з Західної Європи та США особливо відзначалась підтримкою культурних та політичних зв'язків зі своєю батьківщиною (Burneika et al., 2015). Фінансова криза 2009 р. викликала черговий сплеск трудової міграції з Литви, причому міжнародна еміграція досягла свого піку в 2010 р. (Burneika et al., 2015; Labanauskas, 2019).
- **Сучасні тенденції міграції:** Наразі населення Литви зменшилося на 22% з 1990 р., переважно через еміграцію (IOM & EMN, 2024). Однак імміграційні тенденції також змінилися, відіграючи важливу роль у демографічному ландшафті Литви. Протягом кількох років більшість іммігрантів, які поверталися, були литовцями, а уряд Литви справді зробив акцент на програмах зворотної міграції (Labanauskas, 2019). Однак ця тенденція змінилася приблизно у 2017 р. та 2019 р., коли більшість іммігрантів були іноземцями, що призвело до концептуалізації діаспорних мереж як можливості пом'якшити скорочення населення за допомогою програм, спрямованих на підтримку зв'язків з емігрантами (Ubarevičienė & Van Ham, 2017). У 2023 р. лише 25% іммігрантів були репатріантами,

оскільки іммігранти переважно не були громадянами ЄС, зокрема з України (IOM & EMN, 2024). Ця зміна в моделях міграції стала очевидною у 2022 р., коли Литва зафіксувала найвище позитивне сальдо міграції з моменту здобуття незалежності (IOM & EMN, 2024).

5.2 Огляд законодавчої бази щодо залучення діаспори

СУБ'ЄКТИ ТА ІНСТИТУЦІЇ

Інфраструктура литовської діаспори охоплює широкий спектр суб'єктів та інституцій, зокрема державні органи, консульські мережі та спеціалізовані міграційні установи, які задовольняють різноманітні потреби литовців за кордоном і сприяють реалізації державних програм залучення діаспори.

► Органи державної влади та представницькі органи:

- **Міністерство закордонних справ (МЗС)** є основною національною установою, на яку покладено обов'язки зміцнення зв'язків з литовцями за кордоном та управління консульськими службами. Відповідно, це головний координаційний орган ініціатив із залучення діаспори, серед яких найвідомішою є *Стратегічні настанови з політики щодо литовської діаспори: Global Lithuania 2022-2030* і в межах якої здійснює свою діяльність **Департамент Глобальної Литви** (EUDiF, 2023b).
- **Міністерство соціального захисту та праці** координує заходи соціального захисту та підтримки репатріантів і переміщених членів діаспори, зосереджуючись на їх інтеграції та політиці трудової міграції, зокрема на пільгах та фінансовій підтримці (Ministry of Social Security and Labour, 2024).
- **Міністерство освіти, науки та спорту** контролює програми, спрямовані на сприяння освітнім можливостям і підвищення кваліфікації литовців, які проживають за кордоном (EUDiF, 2023b).
- **Міністерство економіки та інновацій** фокусується на залученні кваліфікованих фахівців з діаспори шляхом розробки ініціатив, які підтримують їх працевлаштування, заохочують їх інтеграцію в регіональні спільноти, визначають ключові професійні сфери та спрощують процес підтвердження кваліфікації, отриманої за кордоном (EUDiF, 2023b; Permanent Representation of Lithuania to the European Union, 2010).
- **Комісія з координації справ литовців за кордоном** є консультативним органом, що складається з представницьких органів влади, як-от Прем'єр-міністр, Канцлер і кілька міністрів. Комісію було створено в 2009 р., а її завдання полягають у визначенні стратегічних напрямків відносин країни з литовською діаспорою, координації державних установ у їхній діяльності зі зміцнення відносин з членами діаспори для подальшого залучення їх до соціально-культурного життя Литви та розгляду законодавства про литовські справи за кордоном у межах стратегії *Global Lithuania* (Kurowska-Pysz & Puksas, 2021).
- **Комісія Парламенту Литовської Республіки та Всесвітньої литовської громади (WLC)** служить консультативним органом, до складу якого входять як члени Парламенту, так і представники WLC. Вона збирається двічі на рік для розгляду відповідних питань литовців, які проживають за кордоном (EUDiF, 2023b).

►► Спеціалізовані установи:

- **Відділ міграції** при Міністерстві внутрішніх справ є органом, відповідальним за видачу всіх документів, які можуть знадобитися членам діаспори, особливо після повернення (Migration Department, 2023).
- **Центр міграційної інформації (MIC) “Renkuosi Lietuva” (“Я обираю Литву”)**, створений у 2015 р. з фінансуванням МЗС, керується MOM Литви. Він надає консультації та підтримку литовським мігрантам, які розглядають можливість повернення або переїзду до Литви (IOM Lithuania, 2024). Центр фокусується на сприянні міграції та реінтеграції.
- **Центр прийому біженців**, який наступного року стане Агенцією з прийому та інтеграції, підпорядковуватиметься Міністерству соціального захисту та праці. Ця установа сприяє інтеграції членів діаспори, які повертаються до Литви, реалізуючи заходи та надаючи тимчасову підтримку особам литовської національності, які повертаються на батьківщину через кризу (Ministry of Social Security and Labour, 2024).
- **Enterprise Lithuania та Invest Lithuania**. У 2010 р. Литовську агенцію розвитку (LDA) було реорганізовано у дві різні громадські організації: **Enterprise Lithuania** та **Invest Lithuania**, у підпорядкуванні Мінекономіки, для підвищення ефективності виконання основних функцій Литовської агенції розвитку (LDA).
 1. Наразі **Invest Lithuania** спеціалізується на залученні прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та формуванні глобального економічного іміджу Литви.
 2. Паралельно **Enterprise Lithuania** фокусується на підтримці експортної діяльності литовських виробників. Обидві агенції, які є інституціями з державним фінансуванням, також реалізують цільові ініціативи для залучення литовської діаспори, заохочення інвестицій та сприяння налагодженню економічної діяльності в країні (EUDiF, 2023b).
- **Консульські послуги** виконують ключову роль у залученні діаспори, оскільки вони є суб'єктами, які надають безпосередню підтримку діаспорі, пропонуючи інформацію, документацію та допомогу, а отже, виступають посередниками або представницькими органами (IOM et al., 2023).

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВА ДІАСПОРИ

- **Визначення діаспори:** Не існує єдиного законодавчого інструменту, який би чітко визначав діаспору – натомість її сферу охоплення відображено в політиках. Запроваджені урядові програми використовують чіткий підхід, який наголошує на засвідченні литовського походження та відновленні громадянства як механізмах зміцнення зв'язків з історичною діаспорою (Lafleur, 2020). Таким чином, загалом **діаспора** визначається як: *Громадяни Литви, які проживають за кордоном, етнічні литовці, які емігрували, та їхні нащадки.*

►► Громадянство та виборчі права:

- Щодо громадянства, литовська діаспора відіграла значну роль у формуванні дискусій про національну приналежність, зокрема в контексті **Закону про громадянство 1991 року** (Daukšas, 2019). Беручи активну участь, діаспора виступала за розуміння ідентичності, яке наголошувало на литовському походженні, тим самим зміцнюючи свою належність до нації. Втім, **закони Литви про подвійне громадянство є дуже обмежувальними**, надаючи таке право лише вузько визначеним групам, які відповідають суворим критеріям. У відповідь лідери діаспори

виступають за розширення політичних прав, щоб усунути ці обмеження, особливо після двох невдалих референдумів, спрямованих на розширення доступу (Gudelis & Klimavičiūtė, 2016; Žemaitienė, 2024).

- **Громадяни Литви, які перебувають за кордоном, можуть голосувати в Сеймі (парламенті) і на президентських виборах поштою або в консульствах.** Проте рівень участі діаспори традиційно був низьким, незважаючи на велику кількість населення, яке може скористатися відповідним правом. Така низька залученість пояснюється незацікавленістю, обмеженою інформацією або недоступністю можливостей для голосування (Gudelis & Klimavičiūtė, 2016). Проте, ця тенденція змінилась у 2020 р., коли було створено **одномандатний виборчий округ для закордонних литовців** з метою забезпечення безпосереднього представництва литовської діаспори в Сеймі (Voters Without Borders, 2020). Ця подія сталася після значної явки іноземних виборців на президентських виборах 2019 р. Однак після виборів 2024 р. виникло занепокоєння щодо сталості цього виборчого округу через нижчу явку виборців за кордоном, що спонукало до дискусій про те, як забезпечити постійне представництво діаспори (BNS, LRT.lt, 2024; Voters Without Borders, 2020). Лідери діаспори відстоювали **онлайн-голосування** та визначили його метою в урядових стратегічних настановах після успішних результатів в Естонії (Gudelis & Klimavičiūtė, 2016). Водночас спроби Литви запровадити онлайн-голосування загальмували після того, як дослідження не змогли гарантувати захищеність електронного голосування та виявили проблеми з громадською довірою (Cenys, 2024; Skėrytė, 2024).

ЗАКОНИ, ЗАКОНОДАВСТВО, НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА ЗАХОДИ

➤ Основні правові документи

- **Закон про громадянство**, також відомий як Закон № XI-1196 2010 р., регулює можливість подвійного громадянства, яке обмежується кількома групами осіб, що відповідають певним критеріям, як зазначено вище. (XI-1196 Citizenship Law of the Republic of Lithuania, 2010).
- **Закон про вибори до Сейму**, до якого було внесено зміни з метою створення спеціального одномандатного виборчого округу для громадян Литви, незважаючи на його невизначене майбутнє. Цей закон регулює виборчі права, впливаючи на політичні права діаспор.
- Закон **Про правовий статус іноземців** має на меті регулювання потоків трудової міграції. З липня 2024 р. діють нові правила, які стосуються іноземців, що шукають роботу. Вони більше не можуть працювати в Литві за безвізовими режимами, національними або шенгенськими візами чи дозволами на проживання, виданими іншими країнами, а мають отримати дозвіл на тимчасове проживання в Литві для працевлаштування (Migration Department, 2024).

➤ Стратегії та політика

- **Настанови з міграційної політики Литви:** окреслюють ключові цілі щодо управління міграційними потоками для задоволення національних економічних і структурних потреб. Зосереджені на інтеграції іноземців, потребі в чіткій правовій базі, ефективній інституційній координації та громадських ініціативах для виховання толерантності, зменшення дискримінації та забезпечення рівних можливостей в усіх аспектах життя, вони є керівними принципами, які спрямовані на сприяння соціальному та економічному розвитку (Government of the Republic of Lithuania, 2015).

- Програма **Global Lithuania 2022-2030** – це всеосяжна політика залучення діаспори, яка містить набір стратегічних настанов, представлених у наступному розділі, для зміцнення зв'язків з литовцями за кордоном (Minister of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, 2021).
- **Новий план дій на 2025-2027 роки** – це трирічний план дій з питань діаспорної політики, зосереджений на литовській освіті, культурі та національній безпеці (Venckūnas, 2024).

5.3 Огляд передової практики залучення діаспори

У цьому розділі подано огляд ключових ініціатив, які ілюструють стратегічний підхід Литви до залучення діаспори. Основною всеосяжної політичної основи для залучення діаспори Литви є програма **Global Lithuania 2022–2030**, яка є продовженням попередньої стратегії **Global Lithuania**, започаткованої у 2012 р. за координації МЗС разом з кількома державними відомствами. Ця стратегія спирається на *Стратегічні настанови з політики щодо литовської діаспори: Global Lithuania 2022-2030*, схвалені у грудні 2021 р., і окреслює комплексну, керовану урядом структуру для зміцнення зв'язків між Литвою та її діаспорою. Програму спрямовано на культивування національної ідентичності, заохочення участі діаспори в розвитку Литви та підтримку зворотної міграції (Minister of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, 2021). Тому головною метою стратегії є зміцнення зв'язків Литви зі своєю діаспорою, визнання цієї спільноти, що налічує близько 1,3 млн осіб як невід'ємної частини нації, життєво важливої для культурного, соціального та економічного майбутнього (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, n.d.).

Стратегічні напрямки окреслено такими стовпами: 1) Розвиток національної ідентичності та культурних зв'язків, 2) Заохочення участі діаспори в національному розвитку, 3) Громадянська активність та 4) Сприяння зворотній міграції (Міністр закордонних справ Литовської Республіки, 2021).

➤ Збереження **національної ідентичності** здійснюється через **освіту, культурне збереження та історичну пам'ять**. Ініціативи включають розширення офіційних і неофіційних литовськомовних шкіл за кордоном, що фінансуються урядом, розробку цифрових інструментів навчання для задоволення потреб діаспори, розширення програм культурного обміну та литовськомовних таборів, підтримку організацій діаспори в проведенні культурних та історичних заходів, збереження архівів діаспори, а також розробку ресурсів з історії Литви різними мовами та налагодження зв'язків через заходи та програми, які сприяють почуттю спільноти.

➤ **Економічний вимір** стратегії зосереджено на заохоченні інвестицій діаспори, підтримці підприємництва в Литві, стимулюванні литовського експорту та туризму за допомогою діаспорних мереж, розвитку спеціальних професійних мереж членів діаспори у різних сферах, а також розвитку професійної співпраці через наставництво та спільні ініціативи між професіоналами діаспори та литовськими інституціями.

- Наприклад, програма Global Lithuania підтримує ініціативу **Global Lithuanian Leaders**, яка є професійною онлайн-мережею членів діаспори, що дозволяє учасникам здійснювати пошук та спілкуватися на основі своїх інтересів або місця розташування. Ця ініціатива створила мережу з понад 10 тис. глобальних литовських професіоналів з понад 60 країн (GLL, 2024; Gudelis & Klimavičiūtė, 2016). Інші приклади включають **Всесвітній литовський економічний форум** та **Всесвітній литовський симпозіум мистецтв і наук**, які виділяються як ефективні ініціативи (Gudelis & Klimavičiūtė, 2016). Обидві конференції мають на меті залучення промовців з числа діаспорних професіоналів у своїй галузі з усього світу.

- **Громадська активність** забезпечується через покращений доступ до голосування за кордоном, зокрема потенційні системи онлайн-голосування, а також щорічне вшанування внеску членів діаспори у розвиток Литви. Пріоритетом є залучення молоді через стипендії, стажування та можливості, а також через створення мереж для випускників освітніх програм за кордоном з метою вивчення литовської спадщини, щоб надихнути та підтримувати зв'язки з литовським корінням.
- Стратегія також підкреслює необхідність забезпечення **зворотної міграції** через надання фінансової допомоги, програми реінтеграції для репатріантів, зокрема серед іншого допомогу з житлом та освітньою інтеграцією, а також пропонуючи комплексні ресурси, щоб допомогти окремим особам і сім'ям успішно переселитися в централізований спосіб для сприяння цьому процесу.
 - У сфері зворотної міграції Служба зайнятості реалізує **ініціативу** під назвою “*Gal į Lietuvą?*”, що перекладається як “Можливо, до Литви?”, котра має на меті заохотити литовців, які живуть за кордоном, до повернення, надаючи вичерпну інформацію про можливості працевлаштування та послуги з реінтеграції (Gudelis & Klimavičiūtė, 2016).
 - Кілька проєктів Global Lithuania також покликані підтримати зворотну міграцію, пропонуючи практичну підтримку, як-от фінансові стимули та послуги з працевлаштування, для сприяння реінтеграції кваліфікованих членів діаспори.
- Насамкінець, в основі стратегії лежить **ефективна комунікація** з цілеспрямованим охопленням різних діаспорних груп на основі віку, професії чи хвилі еміграції, використовуючи як традиційні, так і цифрові платформи, а також соціальні мережі діаспори. Крім того, це доповнюється кампаніями з підвищення обізнаності серед громадськості в Литві, які висвітлюють внесок діаспори, водночас посилюючи здатність протистояти дезінформації через тренінги для ЗМІ та кампанії зі зв'язків з громадськістю.

Як реалізується план? Хоча координатором плану виступає МЗС, а підтримку надають зазначені вище міністерства, саме Комісія з координації справ литовців за кордоном відстежує, адмініструє та спрямовує ці ініціативи. Водночас з метою децентралізації місцеві органи влади також можуть реалізовувати ініціативи із залучення діаспори, які узгоджуються з загальною структурою, національною стратегією. Відповідно, програми фінансуються державою із залученням муніципальних внесків, доповнених іншими законними джерелами.

Нещодавно уряд Литви схвалив **новий план дій щодо діаспорної політики, який охоплює період з 2025 р. по 2027 р., як частину ширшої ініціативи Global Lithuania**. Цей план має на меті покращити координацію та реалізацію політики щодо литовської діаспори за допомогою кількох ключових заходів, зокрема розробки глобального перепису осіб литовського походження для збору комплексних статистичних даних про діаспору (Venckūnas, 2024). Крім того, план наголошує на посиленні національної ідентичності – центрального компонента стратегії *Global Lithuania* – шляхом сприяння участі діаспори в соціальному, культурному та політичному житті Литви. Він також зосереджується на сприянні зворотній міграції та покращенні комунікації між Литвою та її діаспорою. Крім того, відповідно до всеосяжних стратегічних настанов, що містяться у програмі залучення діаспори, нещодавно затверджений план має на меті збільшити кількість осіб, які навчаються в Литві, надаючи фінансову підтримку навчальним закладам та організовуючи цільові кампанії та заходи для заохочення участі (Venckūnas, 2024).

Окрім масштабних урядових планів, є й інші цікаві ініціативи із залучення литовської діаспори.

- Прикладом є ініціатива **Work in Lithuania 2024** – урядова ініціатива, покликана залучити кваліфікованих фахівців шляхом надання їм можливостей працевлаштування та комплексної підтримки з переїздом та реінтеграцією. Вона відіграє ключову роль у задоволенні потреб ринку праці, сприянні економічному зростанню та узгодженні залучення талантів зі стратегічними цілями розвитку Литви (Work in Lithuania, 2024).
- Ще однією ініціативою, яку реалізує Міністерство економіки та інновацій у співпраці з Міністерством соціального захисту та праці, Службою зайнятості, Global Lithuanian Leaders, Всесвітньою литовською громадою, а також представниками діаспори та бізнесу, є **Diaspora-Friendly Employer (Діаспорно-орієнтований роботодавець)**. Ця стратегічна програма покликана заохотити репатріацію кваліфікованих спеціалістів до Литви шляхом створення сприятливих умов працевлаштування та покращення міжнародної практики найму. Головні цілі ініціативи включають зміцнення інноваційного потенціалу Литви, підвищення її економічної конкурентоспроможності та створення кращих умов для зворотної міграції. Для участі в ініціативі компанії мають відповідати низці визначених критеріїв: 1) пропонувати варіанти віддаленого найму, 2) забезпечити добре організований процес переїзду та 3) сприяти міжкультурному інклюзивному робочому середовищу (Ministry of the Economy and Innovation of the Republic of Lithuania, 2024a, 2024b).
- Програми **Create Lithuania** та **Bring Together Lithuania** є додатковими ініціативами, спрямованими на зміцнення зв'язків Литви зі своєю діаспорою та сприяння професійному зростанню та розвитку. **Create Lithuania**, що підтримується такими приватними організаціями, як Міністерство економіки та НУО, дозволяє професіоналам з міжнародним досвідом консулювати державний сектор Литви (EUDiF, 2023b). А ініціатива **Bring Together Lithuania**, започаткована у 2014 р. Фондом родини Казіцкас за підтримки МЗС Литви та інших зацікавлених сторін, надає литовській діаспорній молоді можливість розвивати професійні навички, спілкуватися з литовцями з усього світу та усвідомити свою спадщину (EUDiF, 2023b).
- Програма **GLL Talent Reach** та ініціатива **Renkuosi mokyti! – Teach for Lithuania** спрямовують основні зусилля на освіту та розвиток навичок, водночас мобілізуючи глобальні литовські таланти. Програма **GLL Talent Reach**, яку реалізує Global Lithuanian Leaders, створює мережу литовських професіоналів середнього та вищого рівня за кордоном через проєкти, що наголошують на м'яких навичках та професійній освіті (EUDiF, 2023b). Так само **Teach for Lithuania** об'єднує державні та приватні організації для популяризації цифрової освіти в Литві і передбачає глобальну систему найму, запрошуючи членів діаспори долучитися до цієї місії (EUDiF, 2023b).

5.4 Висновки та уроки

Історія Литви як країни з високим рівнем еміграції сформувалася послідовними хвилями міграції, спричиненими соціально-економічним, політичним та історичним контекстом. Починаючи з радянської влади, моделі міграції були переважно внутрішніми в межах СРСР. Після здобуття незалежності в 1990 р. еміграція поширилася на західні країни, особливо після вступу Литви до ЄС у 2004 р., що дозволило свободу пересування. Ці тенденції були посилені глобальною економічною кризою 2008 р., що призвело до втрати людського капіталу, коли багато кваліфікованих фахівців і молоді шукали можливості за кордоном. Хоча еміграція була домінуючою тенденцією, позитивна чиста міграція з 2022 р. відображає плинну динаміку, яка характеризується зростанням імміграції та застосуванням цільової міграційної

політики, спрямованої на подолання демографічного спаду. Саме в цьому контексті Литва успішно реалізувала стратегії залучення діаспори, які можуть запропонувати корисні міркування для України.

Головною особливістю стратегії **Global Lithuania** є її цілісний підхід, який позиціонує діаспору як невід’ємну частину ідентичності та розвитку нації. Це було фактично інституціоналізовано через Міністерство закордонних справ, забезпечуючи послідовну координацію та довгострокову неперервність політики. У випадку України застосування аналогічного комплексного та інституціоналізованого підходу через **спеціалізований урядовий орган або департамент для здійснення контролю за ініціативами із залучення діаспори** допомогло б ефективно використати потенціал своєї діаспори для національного розвитку та відновлення.

Ініціативи Литви з залучення діаспори, головним чином програма **Global Lithuania**, забезпечують структуровану основу для популяризації культурної ідентичності, заохочення зворотної міграції та використання економічного потенціалу своєї діаспори. Такі програми, як **Diaspora-Friendly Employer Initiative** або програма **Work in Lithuania** продемонструвати важливість **цільових підходів** до залучення назад в країну кваліфікованих фахівців. Для України ці аспекти є особливо актуальними, оскільки країна прагне мобілізувати свою діаспору для підтримки відбудови, інновацій та економічного відновлення. Одним з актуальних аспектів для України є зосередженість Литви на **економічному залученні шляхом безпосереднього сприяння поверненню кваліфікованих фахівців через надання їм відповідних можливостей працевлаштування та підтримки з реінтеграції**. Це доповнюється зусиллями зі сприяння діаспорним інвестиціям, залучення бізнесу та членів діаспори до розвитку експорту та туристичних кампаній. Такі економічні стратегії є **невід’ємною частиною післякризового відновлення та допоможуть Україні скористатись економічним потенціалом своєї діаспори в зусиллях з відбудови**. Важливо зазначити, що Україна вже реалізувала подібний проєкт “Create Ukraine”, натхненний прикладом Литви, демонструючи таким чином свою прихильність до реінтеграції та професійного розвитку. На пізнішому етапі Україна також могла би розглянути можливість застосування підходів, подібних до тих, що застосовує Литва, зосередившись на розробці **комплексних програм реінтеграції та зворотної міграції**. Окрім програми “Create Ukraine”, Україна могла б і далі розширювати свої зусилля шляхом інтеграції цифрових інновацій, створення постійних професійних мереж і централізованих систем підтримки, які ефективніше протидіють логістичним, адміністративним та фінансовим викликам.

Іншою особливістю підходу Литви є її **активна взаємодія з діаспорними фахівцями та науковцями**. Створюючи професійні мережі, розвиваючи співпрацю над дослідницькими проєктами та підтримуючи програми наставництва, уряд створює шляхи, якими члени діаспори можуть скористатися, щоб долучитися до національних інновацій.

Комунікаційні стратегії Литви відображають важливість **адаптивного охоплення** різних діаспорних груп. Незважаючи на відсутність інтерактивного веб-сайту *Global Lithuania*, такі цифрові платформи, як **Global Lithuanian Leaders**, сприяли налагодженню професійних мережевих контактів, хоча залишаються прогалини в інтерактивності та охопленні. Україна могла би покращити цю модель, розробивши **централізовані інтерактивні платформи**, щоб надати можливість членам діаспори долучитися до національного відновлення, а також забезпечити доступ до персоналізованих ресурсів і підтримки.

Іншим важливим аспектом для України є **структурована підтримка Литвою збереження культури**. Це стосується **фінансованих урядом литовських шкіл за кордоном**, де формальна та неформальна освіта зміцнює зв’язки з молодими поколіннями. Литва також інвестує в розробку цифрових інструментів

навчання та мовних таборів, які **могли б слугувати для України моделлю підтримки зв'язків з переміщеною молоддю.**

Насамкінець, **громадянська активність** є важливим елементом стратегії Литви, про що свідчить її прагнення до **збереження виборчих прав для громадян за кордоном і вивчення систем онлайн-голосування**. Втім, лідери діаспори виступають за подальше розширення політичних прав шляхом перегляду литовських законів про подвійне громадянство, доступне лише для певних груп осіб, які відповідають суворим критеріям, після двох невдалих референдумів щодо подальшого розширення (Gudelis & Klimavičiūtė, 2016; Žemaitienė, 2024). Уряд Литви також вшановує досягнення діаспори через **національні нагороди та заходи**, наголошуючи на цінності їхніх внесків. Україна могла б застосувати ці практики для посилення громадянської активності своєї діаспори, сприяючи зміцненню зв'язків з батьківщиною.

6. Огляд передової практики залучення діаспори

6.1 Інституційні структури

Інституційні структури формують основу ефективного залучення діаспори, забезпечуючи чіткі структури врядування, сталу координацію та механізми представництва. Країни з успішними діаспорними стратегіями часто засновують спеціальні міністерства, відділи чи відомства для підтримки зв'язків з діаспорою та забезпечення узгодженості політики (Tittel-Mosser, 2023).

Міністерство закордонних справ і емігрантів (MoFAE) **Лівану** є прикладом такого підходу, а його Головне управління у справах емігрантів зосереджено на зміцненні зв'язків і заохоченні долучення ліванців за кордоном. Представницькі організації, як-от Всесвітня ліванська культурна спілка (WLCU), доповнюють зусилля уряду, діючи як платформа для збереження культури та співпраці. Однак Ліван стикається з викликами, зокрема фрагментованою координацією, що відображає потребу у всеосяжній стратегії – урок, який Україна може включити до своїх планів, щоб уникнути подібних пасток (Ragab & Diker, 2021).

Міністерство у справах закордонних індійців **Індії**, яке пізніше було об'єднано з Міністерством закордонних справ, демонструє переваги централізації у залученні діаспори в рамках спеціальної інституційної структури. Такі ініціативи, як святкування події *Pravasi Bharatiya Divas* та програма *Закордонне громадянство Індії* (OCI), мають формалізовані зв'язки, тоді як регіональні інституції, як-от Управління кералітів-нерезидентів Керали (NORKA), підкреслюють важливість субнаціонального врядування для вирішення специфічних потреб діаспори (там само).

Італія надає зразкову модель інституційного залучення через свою Генеральну раду закордонних італійців (CGIE). Цей орган дозволяє італійцям, які проживають за кордоном, брати участь у політичних дискусіях, збільшуючи представництво та створюючи прямі канали впливу. Крім того, італійський AIRE (Реєстр італійців, що проживають за кордоном) забезпечує точний збір даних, що є важливим кроком для розробки ефективних програм (там само).

У випадку України інтеграція спеціалізованого відомства з залучення діаспори в нещодавно створене **Міністерство національної єдності** – і підтримка його діяльності через регіональні управління – може доповнити її децентралізовану модель управління. Створення консультативних органів, подібних до італійського CGIE, дасть можливість членам української діаспори брати активну участь у формуванні політики, тим самим підвищуючи рівень довіри, прозорості та співпраці між діаспорними громадами та національною владою.

6.2 Економічне залучення

Діаспорні громади можуть бути потужною рушійною силою економічного розвитку через грошові перекази, інвестиції, торгівлю та передачу знань (Gamlen, 2018). Країни, які використовують таку участь через цілеспрямовану політику, можуть підтримувати цілі національного розвитку, а у випадку України – післяконфліктне відновлення.

Ліван пропонує цінний досвід, зокрема через програму *Targeting Lebanese Expatriates* (TLE) під керівництвом Управління з інвестиційного розвитку Лівану (IDAL). Ця ініціатива заохочує діаспорні інвестиції в такі пріоритетні галузі, як технології та туризм. Конференція *Lebanese Diaspora Energy* (LDE) додатково зміцнює економічні зв'язки, створюючи можливості для співпраці між експатріантами та місцевими підприємствами (Ragab & Diker, 2021).

Центр сприяння закордонним індійцям (OIFC) **Індії** є прикладом ролі державно-приватного партнерства у залученні діаспори. Пропонуючи індійським інвесторам з діаспори можливості в Індії, OIFC допомагає оптимізувати інвестиційні процеси. Глобальна індійська мережа знань (INK) забезпечує передачу знань шляхом долучення кваліфікованих фахівців за кордоном до індійських проєктів розвитку (там само).

Глобальна ірландська мережа (GIN) **Ірландії**, започаткована у 2010 р., об'єднує понад 350 найвпливовіших членів діаспори Ірландії, зокрема лідерів бізнесу, культури та політики. Ця мережа слугує платформою для сприяння торгівлі, інвестиціям та інноваціям, одночасно посилюючи глобальну присутність Ірландії. Такі заходи, як Глобальний ірландський економічний форум, організований у рамках GIN, дозволили виробити дієві рекомендації щодо політики, зокрема надання підтримки ірландським стартапам та ініціативам зі створення робочих місць (там само). Для України створення подібної мережі високого рівня може кардинально змінити підходи до використання досвіду та зв'язків діаспори.

Філіппіни ефективно використовують переваги своєї діаспори через такі програми, як ініціатива *Balikbayan*, яка заохочує закордонних філіппінських працівників повертатися та інвестувати в місцеві підприємства. Земельний банк Філіппін пропонує фінансові продукти для діаспори, заохочуючи продуктивне використання грошових переказів (Nicolas & Rodriguez, 2019).

Глобальна мережа південноафриканців **Південної Африки** намагається залучити південноафриканців, які живуть за кордоном, як “послів бренду”. Завдання цієї програми полягає у використанні колективного впливу південноафриканців за кордоном для популяризації іміджу та конкурентоспроможності країни в глобальному масштабі та залучення інвестицій (Brand South Africa, 2023; *Global South Africans Network*, n.d.).

Україна могла би скористатись багатогалузевим підходом, поєднуючи **сприяння інвестиціям, оптимізацію грошових переказів та передачу знань**. Спеціальна платформа для долучення діаспорних фахівців до проєктів відбудови могла би потенційно скористатися їхніми навичками для післяконфліктного відновлення. Організація інвестиційних форумів, подібних до ліванського LDE, і залучення діаспорних мереж, як-от ірландської GIN, могло би створити шляхи для довгострокового економічного партнерства. Фінансові стимули, як-от діаспорні облігації або податкові пільги для інвесторів, що повертаються, можуть додатково стимулювати економічну участь діаспори.

6.3 Технології та цифрові платформи

Технології та цифрові платформи є важливими інструментами для взаємодії з розрізненими діаспорними громадами, пропонуючи економічно ефективні засоби підтримання зв'язків, інформування та мобілізації членів. Країни з успішними цифровими стратегіями використовують такі платформи для надання послуг, розвитку мережевих зв'язків і сприяння економічному та культурному обміну (Kang, 2017).

Цифрові ініціативи **Лівану** включають застосунки *Lebanon Connect* і *DiasporaID*, що мають на меті об'єднати ліванських фахівців у всьому світі, сприяючи культурним та економічним зв'язкам. Хоча технічні виклики стоять на заваді цим зусиллям, вони демонструють потенціал цифрових інструментів у сприянні залученню (Ragab & Diker, 2021).

Глобальний ірландський центр Ірландії використовує онлайн-платформи для поширення інформації та ресурсів, полегшуючи членам діаспори доступ до послуг і можливостей (там само).

В **Італії** цифрові послуги для реєстрантів AIRE також покращують взаємодію, гарантуючи, що італійці за кордоном можуть залишатися учасниками соціального та економічного життя своєї батьківщини (там само).

Філіппіни запровадили цифрові інновації разом з банком *Overseas Filipino Bank*, пропонуючи онлайн-фінансові послуги, адаптовані до своєї діаспори. Цей цифровий підхід сприяє здійсненню грошових переказів, керуванню заощадженнями та інвестиціями, надаючи можливість іноземним працівникам долучатися до національного розвитку (Overseas Filipino Bank, n.d.).

Естонська програма *електронного резидентства e-Residency* пропонує особливо інноваційну модель. Хоча це не є ініціативою, яка стосується суто діаспори, вона дозволяє нерезидентам створювати бізнес та керувати ним у цифровій екосистемі Естонії (Kotka et al., 2015).

Для України **єдина цифрова платформа** може поєднати ці елементи в комплексний інструмент для залучення. Спираючись на успіх Дії – існуючої в країні платформи цифрової ідентичності – цей інструмент може інтегрувати широку низку послуг, які вже доступні та розробляються. Дія забезпечує безпечну основу для цифрової взаємодії, надаючи громадянам доступ до державних послуг, і подібні можливості можна поширити на залучення діаспори. Функції можуть включати **віртуальні можливості волонтерства, краудфандинг** для проєктів відбудови та **централізований доступ до ресурсів діаспори**. Крім того, використовуючи інфраструктуру Дії, Україна могла б розробити програму “цифрового громадянства України”, схожу на естонську e-Residency, щоб стимулювати участь, дозволяючи членам діаспори дистанційно відкривати бізнес і керувати ним, а також отримувати доступ до спеціалізованих державних послуг.

6.4 Збереження культури та ідентичності

Збереження культури має життєво важливе значення для підтримки згуртованої ідентичності діаспори, гарантуючи, що майбутні покоління залишатимуться пов'язаними зі своєю спадщиною (Utomo, 2020). Для України культурні ініціативи також можуть відігравати стратегічну роль у протидії наративам культурного стирання та зміцненню національної гордості в контексті конфлікту.

Ліванські конференції *Lebanese Diaspora Energy* вшановують культурну спадщину та популяризують ідею глобальної ліванської ідентичності. Такі кампанії, як *Libanity*, заохочують нащадків емігрантів відновлювати своє громадянство та приєднуватися до ліванських традицій (Ragab & Diker, 2021).

Італія надає пріоритет збереженню культури через такі ініціативи, як *Тиждень італійської мови у світі*, яка популяризує італійську мову та культуру серед експатріантів. Італійські школи за кордоном та культурні інститути, як-от Товариства Данте Аліґ'єрі, відіграють важливу роль у підтримці національної ідентичності (там само).

На **Філіппінах** такі програми, як *Школи живих традицій* навчають молоді покоління філіппінській спадщині, сприяючи почуттю приналежності (Policy Group of the Global Diaspora Summit, 2022).

Ірландія пропонує унікальний приклад підтримання зв'язку членів діаспори зі своїм корінням через ініціативу *Ireland Reaching Out* (Ireland XO). Ця волонтерська неприбуткова програма використовує концепцію зворотної генеалогії, щоб налагодити зв'язок осіб ірландського походження з громадами своїх предків в Ірландії. Завдяки активній взаємодії Ireland XO зібрала понад 140 тис. глобальних членів та створила понад 20 тис. хронік, що документують ірландську спадщину. Інноваційний підхід програми сприяє міцним стосункам між глобальною діаспорою та місцевими громадами в Ірландії, демонструючи силу залучення простих людей до збереження культури (там само).

Україна могла би прийняти аналогічні стратегії, **створюючи культурні центри за кордоном** для викладання української мови, історії та традицій. Співробітництво з діаспорними організаціями для **проведення фестивалів, виставок і мовних курсів** посилить взаємодію між поколіннями, тоді як ініціативи, натхненні Ireland XO, можуть **активно залучати українських нащадків** за кордоном, відновлюючи їхні зв'язки з корінням предків і рідними громадами. Важливою подією в цьому контексті є план українського Міністерства національної єдності зі створення центрів єдності **Unity Hubs** у ключових країнах зі значною кількістю українського населення (тобто Німеччина, Польща та Чехія). Ці хаби надаватимуть основні послуги, зокрема мовні курси, консульські послуги та підтримку у зворотній міграції. Центри єдності Unity Hubs також можуть функціонувати як культурні центри для діаспори, зміцнюючи зв'язки між Україною та її громадянами за кордоном. Ці зусилля зміцнили б колективну українську ідентичність і створили тривалі зв'язки між діаспорою та батьківщиною.

6.5 Висновки та уроки

Передова світова практика залучення діаспори демонструє потенціал ефективної мобілізації діаспор для національного розвитку, збереження культури та міжнародного впливу. Для України ці уроки є

дорожньою картою для розробки стратегії, адаптованої до її унікальної діаспори, використовуючи її потенціал для післяконфліктного відновлення, економічного відродження та культурної спадкоємності.

Важливість надійних **інституційних структур** є постійною темою в успішних моделях залучення діаспори. Такі країни, як Індія, Італія та Ліван, продемонстрували цінність створення спеціальних урядових підрозділів для координації діаспорної політики та підтримки послідовної комунікації. У випадку України центральне відомство, яке б займалося залученням діаспори, за підтримки таких консультативних органів, як італійський CGIE, та регіональних представництв, схожих на NORCA, може забезпечити згуртований та інклюзивний підхід. Такі структури інституціоналізували би внески діаспори та сприяли розбудові довіри через представництво та підзвітність.

Діаспори є потужними рушійними силами **економічного розвитку**, як видно на прикладі Індії, Ірландії та Філіппін. Для України стратегії економічного залучення мають передбачати спеціальні фінансові стимули, як-от діаспорні облигації, податкові пільги для інвесторів і спеціальні платформи для участі кваліфікованих діаспорних фахівців у проєктах відбудови. Організація значущих інвестиційних форумів і створення мереж, подібних до ірландської GIN, могли би посилити довгострокове економічне партнерство та прискорити відновлення та розвиток України. Надання фінансових стимулів, як-от діаспорні облигації або податкові пільги для інвесторів, що повертаються, може додатково посприяти довгостроковим економічним партнерствам. Крім того, такі програми, як філіппінська ініціатива *Balikbayan*, які стимулюють зворотну міграцію, можуть надихнути аналогічні зусилля щодо кваліфікованих українських фахівців. Крім того, Україна може запровадити спеціальні фінансові інструменти, як-от **“облигації відбудови”**, щоб спрямувати діаспорні інвестиції в інфраструктуру та проєкти відновлення.

Технології та цифрові платформи є незамінними інструментами для залучення розрізнених діаспорних громад. Глобальний ірландський центр *Global Irish Hub* та цифрові послуги Італії для реєстрантів *AIRE* демонструють, як онлайн-платформи можуть оптимізувати доступ до ресурсів і сприяти підтриманню зв'язків. Україна могла би створити єдину цифрову платформу, яка би поєднувала віртуальне волонтерство, послуги електронного врядування, краудфандинг для відбудови та інструменти підтримання мережових зв'язків діаспори. Спираючись на успіх **Дії** – існуючої в Україні платформи цифрової ідентичності – ця ініціатива може запропонувати програму “цифрового громадянства України”, що надає такі привілеї, як реєстрація бізнесу, право власності та участь у вибраних національних програмах.

Ініціативи зі **збереження культури** мають вирішальне значення для підтримки згуртованої ідентичності діаспори та забезпечення зв'язків між поколіннями. Україна могла би створити культурні центри за кордоном, приймати діаспорні фестивалі та виставки та розвивати цифрові ініціативи для віртуальних культурних заходів та освітніх програм. Заплановані центри єдності **Unity Hubs** у таких ключових країнах, як Німеччина, Польща та Чехія, можуть слугувати багатофункціональними хабами, пропонуючи можливості культурної взаємодії у поєднанні з практичними послугами для діаспори.

Для України ці уроки підкреслюють важливість застосування комплексного та інклюзивного підходу до залучення діаспори. Українська діаспора, з її чисельністю, різноманітністю та міцними зв'язками з батьківщиною, є значним активом у післяконфліктній відбудові країни. Створення спеціалізованої інституційної структури, стимулювання економічної взаємодії, використання цифрових інновацій та інвестиції у збереження культури можуть створити стійку модель залучення діаспори. Що важливіше, така стратегія позиціонуватиме українську діаспору як невід'ємного партнера у формуванні майбутнього нації.

7. Роль діаспори у розбудові миру та післявоєнному відновленні

7.1 Вступ: Діаспори, конфлікт і мир

Поточні конфлікти та ініціативи з розбудови миру дедалі більше визначаються мобільністю та віддаленою участю діаспорних громад у справах батьківщини (Sinatti, 2010; Toivanen & Baser, 2020). Діаспори не є ані однорідними, ані монолітними за своїми інтересами, можливостями чи цілями. Ролі, які вони відіграють – чи то посередники у розбудові миру, чи винуватці конфлікту, чи поєднання обох ролей – залежать від різноманітних чинників, як-от політична приналежність, відмінності між поколіннями та їхнє соціально-політичне середовище (Smith, 2007; Toivanen & Baser, 2020). Їх складний, суперечливий і дифузний вплив на мир і безпеку слід інтегрувати в політику та програми для стабільності та післяконфліктної відбудови (Brinkerhoff, 2011).

Зазвичай різні етапи конфлікту відповідають різним способам взаємодії діаспор з рідною країною. Під час **триваючих конфліктів** діаспори можуть провадити таку діяльність, як адвокація, лобіювання, петиції, надсилання фінансової підтримки озброєним групам, приєднання до повстанських груп у ролі бійців або участь у позатериторіальному голосуванні. У **мирних процесах** діаспори можуть мати позитивний або негативний вплив на переговори, діяти як сторонні посередники або допомагати приймаючим країнам у їхніх зусиллях з розбудови миру. У **післяконфліктній відбудові** діаспори роблять внесок через інвестиції, підприємництво, зворотну міграцію, проекти розвитку та підтримку іноземних донорів. Насамкінець, у контексті **правосуддя перехідного періоду** діаспори можуть лобіювати визнання геноциду або сприяти створенню комісій зі встановлення правдивих фактів, зціленню, примиренню та зусиллям з пошуку справедливості (Toivanen & Baser, 2020).

Хоча особи та організації діаспори часто займаються розвитком і розбудовою миру незалежно від офіційних ініціатив, їхній внесок часто ігнорується або недооцінюється. Ці зусилля зазвичай розглядаються як зовнішні ресурси чи інструменти для розвитку батьківщини, а не як невід’ємний громадянський внесок, сформований їхніми ролями як громадян у приймаючих країнах. Справжнє партнерство з діаспорами у сфері співпраці з метою розвитку та розбудови миру залишається обмеженим, особливо в таких сферах, як співпраця з організаціями громадянського суспільства (ОГС) або НУО та врахування бачення діаспори щодо процесів найму та консультацій. Така відсутність інтеграції в основні структури зменшує потенційний вплив залучення діаспори та підкреслює необхідність більш інклюзивного підходу (Sinatti & Horst, 2010).

Хоча прикладів залучення діаспори до розбудови миру в контексті міждержавних конфліктів небагато, чимало задокументованих випадків внутрішньодержавних конфліктів можуть стати цікавими уроками

для України. Діаспори відіграли значну роль у сприянні діалогу, примиренню та правосуддю перехідного періоду та підтримці зусиль з відновлення (Baser & Toivanen, 2018; Cavallaro, 2022). Ці уроки та передова практика, хоча й залежні від контексту, пропонують міркування, які можуть бути актуальними для України, під час розробки власної стратегії залучення діаспори. У цьому розділі досліджується така практика та розглядається її застосування в українському контексті.

7.2 Практичні кейси та приклади участі діаспори у розбудові миру та післявоєнному відновленні

7.2.1 Боснія і Герцеговина: роль діаспори у відбудові та примиренні

Боснійська діаспора відіграла значну роль у сприянні розбудові миру та післявоєнному відновленні в Боснії і Герцеговині (БіГ), хоча її зусилля мали як успіхи, так і стикалися з викликами. *Мережа всесвітньої боснійської діаспори* (Мережа БіГ) є прикладом ініціатив організованої діаспори і зосереджує свою діяльність на проєктах розвитку батьківщини, як-от відбудова релігійних будівель, що символізує культурне відродження та примирення. Однак ширший вплив мережі був неоднозначним. Незважаючи на те, що її зусилля щодо залучення іноземних інвестицій та адвокації політичних реформ були значущими, багатьом ініціативам доводилось долати неефективність структур урядування, що обмежувало їх загальну ефективність (Kent, 2006).

Залучення діаспори до правосуддя перехідного періоду також було ключовою особливістю розбудови миру в БіГ. Такі проєкти, як *Što Te Nema?*, художня інсталяція боснійсько-американської художниці Аїди Шехович, слугують платформами для колективного трауру та культурного самовираження. Ця ініціатива, яка вшановує пам'ять жертв геноциду в Сребрениці, об'єднує діаспорні громади навколо спільного досвіду втрат, водночас утримуючись від роз'єднувальних етнічних наративів. Такі внески сприяють зціленню та примиренню як у діаспорі, так і в самій БіГ, надаючи інклюзивний простір для пам'яті та діалогу (Cavallaro, 2022).

Незважаючи на ці зусилля, місцеве сприйняття ролі діаспори в БіГ залишається неоднозначним. Місцеві еліти часто розглядають діаспорні ініціативи як зовнішнє втручання, яке підриває місцеву владу та посилює етнічні розбіжності. Цей скептицизм перешкоджає співпраці між суб'єктами діаспори та місцевими інституціями, підкреслюючи потребу у зміцненні довіри та взаєморозуміння для посилення внеску діаспори у розбудову миру (Hasić, 2018).

Для України боснійський приклад підкреслює важливість узгодження зусиль діаспори з місцевими пріоритетами у подоланні викликів урядування та сприянні взаємній співпраці. Ефективне залучення діаспори вимагає ретельного аналізу місцевих особливостей і сприяння інклюзивним, орієнтованим на громаду ініціативам, які можуть об'єднати різномірні групи в післяконфліктному відновленні.

7.2.2 Сомалі: діаспорна розбудова миру через партнерство з НУО

Відбудова Харгейси, столиці Сомаліленду, є яскравим прикладом того, як діаспорна громада може сприяти післяконфліктному відновленню. Після закінчення громадянської війни в Сомалі в 1991 р. сомалійські емігранти відігравали центральну роль у відбудові інфраструктури міста, зміцненні

врядування та покращенні економічної стійкості. Їхня постійна участь перетворила Харгейсу зі спустошеного війною міста на центр стабільності та зростання. Одним з найпомітніших впливів діаспори є розвиток інфраструктури. Сомалійці у вигнанні спрямували значні фінансові ресурси на відбудову основної інфраструктури, як-от дороги, школи та медичні заклади. Ключовим прикладом є реконструкція лікарні загального профілю Харгейси, яка стала наріжним каменем системи охорони здоров'я міста. Ці проекти часто координувалися через низові мережі, забезпечуючи надходження коштів у пріоритетні сфери та безпосереднє отримання користі місцевими громадами (Galipo, 2011; London School of Economics and Political, n.d.).

Сомалійська діаспора у Фінляндії відіграла ключову роль у започаткуванні та реалізації проектів з розбудови миру в Сомалі. Одним з яскравих прикладів є проект з розбудови миру під керівництвом Finn Church Aid (FCA). Проект розпочався у 2008 р. після того, як члени сомалійської діаспори у Фінляндії звернулися до FCA через жакливу гуманітарну ситуацію в Сомалі. Ця активна робота з діаспорою дозволила налагодити співпрацю між FCA та сомалійськими фахівцями, які використовували свої культурні знання та досвід для підтримки мирних процесів на своїй батьківщині. Ключові особливості проекту включають набір фінсько-сомалійського персоналу для роботи з традиційними та релігійними лідерами в Сомалі. Хоча ці фахівці не пройшли офіційної підготовки з миротворчості, вони використали своє розуміння сомалійського звичаєвого права та місцевої динаміки для розробки ефективних стратегій розбудови миру. Незважаючи на успіх у залученні місцевих інституцій та усуненні рушійних сил конфлікту, проект зіткнувся з критикою та скептицизмом з боку деяких членів діаспори у Фінляндії, насамперед через занепокоєння щодо участі в проекті діаспорних фахівців. Незважаючи на їхню кваліфікацію та досвід, багатьом з цих фахівців бракувало формальної підготовки з методів розбудови миру, що поставило під сумнів їхню здатність ефективно брати участь у складній роботі з розбудови миру в Сомалі (Sinatti & Horst, 2010).

На додаток до окремих ініціатив, як-от проект FCA, неурядові організовані мережі, зокрема глобальна сомалійська діаспора *Global Somali Diaspora* (GSD), що базується у Великій Британії, та інститут політичних досліджень *Heritage Institute for Policy Studies* (HIPS), що базується у Сомалі, зробили значний внесок у зусилля з розбудови миру. GSD сприяє транснаціональним зв'язкам між громадами Сомалі, мобілізуючи фінансовий, інтелектуальний і соціальний капітал для підтримки розвитку та стабільності. Крім того, GSD координує зусилля з гуманітарної допомоги, забезпечуючи нагальні потреби, як-от продовольча безпека та охорона здоров'я, що створює стабільність, необхідну для мирних ініціатив. HIPS зіграв важливу роль у сприянні миру, підзвітності та належному врядуванню в Сомалі шляхом науково-обґрунтованих досліджень і політичних діалогів. Його робота слугує інформативним наповненням для національних та міжнародних зусиль з розбудови миру та державного будівництва (Heritage Institute for Policy Studies, n.d.; Omar, 2020).

Випадок із Сомалі підкреслює важливість діаспорних інфраструктурних проектів та громадянської участі у післяконфліктному відновленні. Більше того, досвід Сомалі демонструє трансформаційний потенціал діаспорної відбудови миру, який підкріплюється організованими мережами та стратегічним партнерством. Україна могла би перейняти цінні уроки з прикладу Сомалі, заохочуючи свою діаспору створювати та брати участь у транснаціональних мережах, які спрямовують грошові перекази, гуманітарну допомогу та інвестиції у результативні проекти. Ініціативи, схожі на HIPS, які використовують науково-обґрунтовані дослідження та політичні діалоги з метою надання інформативного наповнення для врядування та зусиль з розбудови миру, можуть допомогти Україні вирішити системні проблеми. Незважаючи на виклики, приклад Сомалі демонструє, як внески діаспори – від низових ініціатив до

стратегічної адвокації – можуть колективно підтримувати комплексний підхід до післяконфліктного відновлення та довгострокової відбудови миру.

7.2.3 Південна Африка: Адвокація TransAfrica та діаспори проти апартеїду

Південноафриканська діаспора в США відіграла значну роль у мобілізації міжнародної підтримки проти апартеїду. Такі організації, як *TransAfrica*, організовували адвокаційні кампанії для підвищення обізнаності про несправедливість апартеїду та здійснення впливу на зовнішню політику США. *TransAfrica* зіграла важливу роль у запуску *Руху за вільну Південну Африку* у 1984 р., що привернуло світову увагу до несправедливості апартеїду. Завдяки мирним акціям протесту, стратегічному лобіюванню санкцій і широкій адвокації рух успішно добився здійснення понад 5 тис. арештів, демонструючи свою здатність чинити постійний тиск на режим апартеїду. Ці зусилля сприяли запровадженню економічних санкцій і посиленню політичного тиску, що зрештою зіграло вирішальну роль у звільненні Нельсона Мандели та ліквідації апартеїду (Zulu, 2020).

Цей випадок ілюструє силу діаспорної адвокації у формуванні міжнародної політики та залученні глобальної підтримки трансформаційних змін. Для України досвід Південної Африки підкреслює потенціал діаспорних громад діяти як захисники миру та справедливості, використовуючи свою присутність у приймаючих країнах для впливу на ухвалення міжнародних рішень.

7.2.4 Афганістан: мобілізація досвіду діаспори для відбудови

Колишня програма для афганських експатріантів *Afghanistan Expatriate Programme* (AEP) є взірцевою моделлю використання досвіду діаспори для післяконфліктного відновлення. Ініційована Тимчасовою комісією з питань адміністративної реформи державної служби (IARCSC), AEP залучила афганських експатріантів для подолання дефіциту навичок у державних установах. Ці фахівці працювали радниками в урядових міністерствах Афганістану, допомагаючи нарощувати інституційний потенціал і підтримувати програми розвитку. Ключові аспекти програми включали прозорий процес найму, конкурентну винагороду та чітко визначені ролі відповідно до потреб міністерства. Програму підтримувала багаторівнева структура врядування, зокрема міністерський керівний комітет і виконавчий комітет для здійснення контролю. Експатріанти брали участь у короткострокових завданнях, що дозволяло передавати знання, мінімізуючи довгострокову залежність від зовнішнього досвіду (World Bank, 2006).

Для України *Afghanistan Expatriate Program* (AEP) є цікавим прикладом того, як досвід діаспори можна використовувати для подолання дефіциту навичок і підтримки післяконфліктного відновлення. Запровадження подібної програми дозволило б Україні скористатися досвідом висококваліфікованої діаспори, залучаючи фахівців до ключових державних інституцій для нарощування потенціалу, покращення врядування та реалізації ініціатив розвитку. Така програма посприяла би передачі знань і зміцненню зв'язків між українською діаспорою та батьківщиною, зрештою сприяючи сталій відбудові та розвитку.

7.2.5 Шрі-ланкійські таміли: внески діаспори у відбудову житла та бізнесу

Після громадянської війни на Шрі-Ланці, яка закінчилася поразкою “Тигрів визволення Таміл-Іламу” (LTTE) у 2009 р., тамільська діаспора Шрі-Ланки стала ключовим гравцем у зусиллях з відбудови країни. Багато громад на півночі та сході країни були спустошені роками конфлікту, залишивши тисячі переміщених осіб без стабільних засобів до існування. На цьому фоні мережі діаспори мобілізували ресурси для відновлення будинків і відродження місцевої економіки.

Одним з безпосередніх шляхів участі діаспори була відбудова житла. Багато тамільських сімей, які живуть за кордоном, надавали фінансову підтримку родичам і громадам, забезпечуючи можливість відновлення зруйнованих під час війни будинків. Ця допомога часто надходила через неформальні сімейні мережі та громадські організації, дозволяючи коштам ефективно досягати тих, хто її потребує (Van Hear & Cohen, 2015).

Крім житла, тамільська діаспора Шрі-Ланки також сприяла відродженню місцевого бізнесу, зокрема в сільському господарстві та дрібній торгівлі. Багато членів діаспори інвестували в малі підприємства, як-от магазини, ферми та кооперативні підприємства, створюючи робочі місця та вливаючи вкрай необхідний капітал у постраждалі від війни регіони. Наприклад, сільськогосподарські кооперативи, що фінансуються діаспорою, допомогли відновити засоби до існування в сільській місцевості, заклавши основу для довгострокового економічного відновлення (там само).

Для України з цього досвіду можна винести цінні уроки. **Заохочення власної діаспори до участі у відбудові житла та розвитку малого бізнесу** може бути особливо впливовим у сильно пошкоджених регіонах. **Створення діаспорних кооперативів або інвестиційних фондів** може забезпечити українцям за кордоном структурований спосіб для участі у відбудову місцевої економіки, пропонуючи стабільні засоби до існування та сприяючи стійкості у зусиллях післявоєнного відновлення.

7.2.6 Ліберія: участь діаспори в урядуванні та відбудові громади

Досвід Ліберії після тривалих громадянських воєн є ще одним переконливим прикладом того, як діаспора може брати активну участь у післяконфліктній відбудові, особливо в контексті врядування та розвитку громади. Після років нестабільності чимало ліберійців, які полишили країну під час конфлікту, повернулися, щоб взяти на себе ту чи іншу роль в уряді, громадянському суспільстві та приватному секторі, принісши з собою цінний досвід, який допоміг зміцнити інституційний потенціал і покращити надання послуг (Van Hear & Cohen, 2015).

Окрім урядування члени діаспори також очолили зусилля з відбудови, керовані громадою. Багато з них зробили фінансовий внесок у відбудову основної громадської інфраструктури, як-от школи, клініки та громадські центри. Ці ініціативи не лише усунули нагальні прогалини в сервісах, але й відіграли значну роль у сприянні соціальної згуртованості в післяконфліктній Ліберії (там само). Одним з найважливіших аспектів участі діаспори були грошові перекази. Ці фінансові перекази стали порятунком для багатьох сімей, забезпечуючи засоби до існування та сприяючи місцевій економічній діяльності. У період з 2013 р. по 2015 р. потоки грошових переказів до Ліберії коливалися в діапазоні від 414 млн до 645 млн доларів США, що свідчить про масштаби фінансової підтримки діаспори. Навіть у 2021 р., незважаючи

на уповільнення світової економіки, спричинене пандемією COVID-19, грошові перекази все ще становили 338,07 млн доларів. Цей постійний потік коштів допоміг домогосподарствам задовольнити базові потреби, а також підтримав малий бізнес та ініціативи з місцевого розвитку (Direolu, 2023).

Для України приклад Ліберії підкреслює потенціал добре структурованої Програми повернення діаспори. Така ініціатива могла б залучити кваліфікованих фахівців з української діаспори до сприяння у відбудові державних інституцій та зміцненні громадянського суспільства. Інвестування в ці зусилля могло б гарантувати, що післявоєнна відбудова України буде зосереджена не лише на фізичній відбудові, але й на зміцненні інститутів для довгострокової стійкості та стабільності.

7.3 Висновки та уроки

Діаспори можуть відігравати трансформаційну роль у післяконфліктних ситуаціях не лише шляхом мобілізації фінансових ресурсів, але й шляхом активної участі в урядуванні, економічній відбудові та соціальній згуртованості. Однак уроки, отримані з цих випадків, також підкреслюють виклики, які необхідно подолати, щоб забезпечити ефективну інтеграцію зусиль діаспори в ширші стратегії розбудови миру.

Важливим уроком є необхідність **створення інституційних механізмів для постійного діалогу з діаспорними групами**. Як видно з прикладів Боснії і Герцеговини та Сомалі, ефективне залучення діаспори вимагає чітких каналів комунікації між організаціями діаспори та місцевими інституціями. Прозорість і чіткі організаційні структури в діаспорних групах мають важливе значення для сприяння ефективній співпраці з діаспорами в ініціативах з розбудови миру (Sinatti, 2010). У випадку України це може передбачати створення спеціального відомства чи платформи для сприяння поточному діалогу, забезпечуючи відповідність внесків діаспори національним пріоритетам. Цей механізм допоможе подолати будь-які розриви між потребами батьківщини та ресурсами, доступними через діаспору, зміцнюючи довіру та співпрацю між цими групами. Ліберійський приклад ще більше підкреслює цінність постійної залученості через участь у діяльності уряду, оскільки члени діаспори взяли на себе впливову роль у формуванні політики та інституційних реформ. Для України забезпечення шляхів інтеграції кваліфікованих діаспорних фахівців до структур урядування могло би посилити узгодженість політики та довгострокові зусилля з розбудови держави.

Цільові програми, які спрямовують внески діаспори у критичні сектори – як-от інфраструктура, управління та економічний розвиток – також мають важливе значення. У Сомаліленді сомалійські емігранти відіграли ключову роль у відбудові Харгейси, фінансуючи дороги, лікарні та підприємства, які відродили місцеву економіку. Так само у Шрі-Ланці діаспорні зусилля з відбудови відіграли вирішальну роль у відновленні постраждалих від війни районів, особливо в північних і східних провінціях, демонструючи важливість довгострокових інвестицій у місцеву економіку. Ці випадки засвідчують, що залучення діаспори є найефективнішим, коли воно стратегічно здійснюється через структуровані програми, які використовують їхній фінансовий і людський капітал. Для України це може означати **створення спеціальних інвестиційних фондів**, стимулювання зворотної міграції для кваліфікованих фахівців і підтримку діаспорних проєктів розвитку в ключових секторах.

Водночас важливо **визнавати та пом'якшувати ризики, пов'язані з конкуруючими сферами інтересів діаспори або політизацією взаємодії**. Досвід Сомалі та Боснії і Герцеговини показує, як

внутрішні розбіжності – за політичними, етнічними ознаками чи поколіннями – можуть перешкоджати згуртованому внеску діаспори у розбудову миру. У Шрі-Ланці, хоча тамільська діаспора відігравала значну роль в адвокації та фінансовій підтримці, конкуруючі політичні наративи інколи ускладнювали зусилля з післявоєнного примирення. Так само досвід Ліберії підкреслює необхідність збалансування участі діаспори, щоб уникнути загострення політичних розбіжностей, оскільки різні фракції всередині діаспори підтримували конкуруючих політичних суб'єктів. Забезпечення нейтралітету та сприяння інклюзивному підходу може допомогти Україні запобігти такій фрагментації. Щоб уникнути таких пасток, Україна може **сприяти інклюзивній та прозорій взаємодії зі своєю діаспорою, забезпечуючи представлення різноманітних голосів і зосереджуючи зусилля на національному відновленні, а не на фракційних інтересах.**

Досвід програми *Afghanistan Expatriate Program* (AEP) є одним з прикладів **використання експертних знань діаспори у післяконфліктному відновленні**. Аналогічно литовська програма *Create Lithuania* надає цінну модель того, як уряди можуть активно інтегрувати досвід своєї діаспори в діяльність державних інституцій. Ця ініціатива сприяла поверненню висококваліфікованих фахівців для участі в урядуванні та розробці політики. Надихнувшись цією моделлю, Україна запустила **Create Ukraine**, демонструючи свою відданість реінтеграції фахівців і використанню діаспорних талантів для національного розвитку. Крім того, GIZ Німеччини також залучає діаспорних експертів до діяльності міністерств і проєктів розвитку, пропонуючи ще один підхід, застосування якого Україна може розглянути. Спираючись на ці зусилля, **Україна могла би розширити та інституціоналізувати такі програми, запровадивши чіткі процеси найму, пропонуючи конкурентну винагороду та забезпечуючи контроль і прозорість.**

Насамкінець, досвід Південної Африки демонструє значну силу **адвокації діаспори для згуртування глобальної підтримки**. Адвокаційні зусилля груп південноафриканської діаспори відіграли важливу роль у впливі на міжнародну політику та глобальну підтримку в боротьбі з апартеїдом. Українська діаспора так само може відігравати ключову роль у підвищенні обізнаності, лобіюванні міжнародних санкцій та мобілізації глобальних ресурсів для відновлення України. Використовуючи політичний вплив своєї діаспори в ключових приймаючих країнах, Україна може активізувати свої зусилля з отримання міжнародної допомоги та підтримки миротворчої діяльності й відбудови.

Інтегруючи ці уроки у свою стратегію післяконфліктного відновлення, Україна може скористатися повним спектром потенціалу своєї діаспори як важливого партнера у відбудові нації. Створення надійних інституційних механізмів, сприяння цільовим програмам, управління внутрішніми розбіжностями та заохочення транснаціональної співпраці матимуть ключове значення для узгодження участі діаспори з національними цілями миру, примирення та сталого розвитку.

8. Висновки та рекомендації

Діаспори мають потенціал сприяти національному розвитку, а також можуть бути трансформаційними суб'єктами у післяконфліктному відновленні та розбудові миру. Завдяки своїй економічній участі, адвокаційним зусиллям і доступу до глобальних мереж діаспорні громади можуть слугувати потужним ресурсом для підтримки зусиль з відновлення країни, особливо після завершення конфлікту. Для України вкрай важливо використовувати потенціал діаспори для фінансових інвестицій, передачі знань і збереження культури. Практичні приклади та передова світова практика, розглянуті в цьому дослідженні, дають корисні уроки про те, як діаспори можуть зробити значущий внесок у національний розвиток і відновлення. Україна може спиратися на ці знання, щоб створити інклюзивну, прозору та добре скоординовану структуру для залучення діаспори, яка узгоджується зі стратегічними цілями та пріоритетами країни щодо розвитку та відновлення.

Албанія. Досвід Албанії пропонує чіткі уроки, що показують, як інституційні структури можуть сприяти ефективній участі діаспори. Албанія систематично розробляла комплексну діаспорну стратегію, включивши діаспору до своїх планів розвитку через Національну діаспорну стратегію (2021-2025). Ключові ініціативи, як-от платформа *Connect Albania*, яка заохочує діаспорні інвестиції, та фонд розвитку албанської діаспори *Albanian Diaspora Development Fund*, довели свою ефективність у залученні фінансової підтримки та заохоченні зворотної міграції з діаспори (Arifagić & Mitrović, 2022). Україна може перейняти інституційний підхід Албанії, **створивши спеціальний координаційний орган з питань діаспори при Міністерстві закордонних справ**, щоб забезпечити централізовану координацію діаспорних організацій та інтеграцію їхнього внеску в національні плани розвитку. Крім того, здатність Албанії керувати відносинами з діаспорою шляхом прозорого врядування та створення культурних центрів для діаспорних громад за кордоном може запропонувати Україні модель зміцнення економічних і культурних зв'язків з діаспорою.

Сербія. Досвід Сербії демонструє важливість створення інституційної підтримки для залучення діаспори, зокрема через цільові програми, як-от платформа *Returning Point Platform*, яка покликана сприяти зворотній міграції та реінтеграції кваліфікованих фахівців. Ці ініціативи, у поєднанні з партнерством між діаспорою та місцевими підприємствами, були успішними у подоланні дефіциту навичок та сприянні інвестиціям у ключові сектори. Однак Сербія також зіткнулася з викликами у зміцненні довіри між організаціями діаспори та місцевими інституціями, що стало на заваді реалізації деяких ініціатив (EUDiF, 2022b). Для України сербський приклад підкреслює необхідність **стабільної та послідовної інфраструктури залучення діаспори**, яка не залежить від політичних змін і здатна розбудовувати довіру та сприяти співпраці між діаспорними групами та місцевою владою. Крім того, Україна могла б адаптувати сербський підхід, розробивши програми зворотної міграції, запропонувавши фінансові стимули, послуги з працевлаштування та підтримку з реінтеграції членам української діаспори, які бажають повернутися та долучитися до відбудови країни.

Литва. Підхід Литви до залучення діаспори, особливо через стратегію *Global Lithuania*, забезпечує комплексну основу для використання участі діаспори у національному відновленні. Такі програми, як *Diaspora-Friendly Employer* та *Work in Lithuania*, успішно залучають кваліфікованих спеціалістів до країни, підтримуючи такі сектори, як охорона здоров'я, інфраструктура та освіта. Ці програми спрямовано на пропозиції можливостей працевлаштування, надання фінансових стимулів і забезпечення безперешкодної реінтеграції для членів діаспори (Venckūnas, 2024). Для України досвід Литви підкреслює важливість **розвитку цілеспрямованої взаємодії з кваліфікованими діаспорними фахівцями**, створюючи можливості працевлаштування в ключових секторах і пропонуючи практичну підтримку в реінтеграції. Крім того, популяризація культурної ідентичності через діаспорні школи, мовні програми та культурні заходи допомогло Литві підтримувати тісні зв'язки з діаспорою. Україна може відтворити ці зусилля шляхом створення культурних центрів і мовних програм за кордоном, зокрема в країнах з великою кількістю українського населення, для зміцнення культурного зв'язку між діаспорою та батьківщиною.

Передова світова практика. Передова світова практика залучення діаспори пропонує цінні уроки для стратегії України. **Інституційні структури** мають вирішальне значення для ефективного залучення діаспори. Міністерство у справах закордонних індійців Індії, яке зараз є частиною Міністерства закордонних справ, заснувало такі ініціативи, як *Pravasi Bharatiya Divas* та *Overseas Citizenship of India* (OCI), для формалізації зв'язків і посилення представництва діаспори. Так само Генеральна рада італійців за кордоном (CGIE) і Всесвітня ліванська культурна спілка Лівану (WLCU) інституціоналізували відносини з діаспорою через державні органи та представницькі організації (Ragab & Diker, 2021). Для України **створення централізованої координаційної платформи щодо діаспори** може оптимізувати комунікацію, узгодити зусилля з національними пріоритетами та забезпечити ефективну мобілізацію ресурсів. **Економічне залучення** відіграє ключову роль у використанні діаспори для потреб національного розвитку. Ліванська програма *Targeting Lebanese Expatriates* (TLE) та індійський центр *Overseas Indian Facilitation Centre* (OIFC) сприяють діаспорним інвестиціям, тоді як ірландська мережа *Global Irish Network* (GIN) об'єднує впливових членів для підтримки торгівлі та інновацій (Ragab & Diker, 2021). Для України було би корисно створити подібні мережі високого рівня, проводити інвестиційні форуми і пропонувати фінансові стимули, як-от діаспорні облігації або податкові пільги для інвесторів, які повертаються, для посилення довгострокового економічного партнерства. Крім того, такі програми, як філіппінська ініціатива *Balikbayan*, що стимулює зворотну міграцію, можуть надихнути аналогічні зусилля щодо кваліфікованих українських фахівців (Nicolas & Rodriguez, 2019). **Технології та цифрові платформи** мають важливе значення для залучення сучасної діаспори. Глобальний ірландський центр *Global Irish Hub* та естонська програма *e-Residency*, які дозволяють нерезидентам відкривати бізнес дистанційно, демонструє, як цифрові інструменти можуть допомогти підтримувати зв'язки членів діаспори з їхньою батьківщиною (Kotka et al., 2015; Ragab & Diker, 2021). У цьому контексті Україні було би корисно розробити єдину цифрову платформу, яка пропонує централізовані ресурси, сприяє краудфандингу для відбудови та підтримує віртуальне волонтерство. Крім того, можна запровадити програму "цифрового громадянства України", яка дозволить членам діаспори дистанційно керувати бізнесом і отримувати доступ до державних послуг на основі існуючої в Україні платформи *Дія*. Насамкінець, для зміцнення зв'язків з діаспорою ключове значення має **збереження культури та ідентичності**. Такі програми, як *Ireland XO*, яка об'єднує членів ірландської діаспори через зворотну генеалогію, і ліванські конференції *Lebanese Diaspora Energy* (LDE), сприяють культурній самобутності та почуттю гордості (Ragab & Diker, 2021). Для України створення культурних центрів та віртуальних ініціатив для збереження української мови, історії та традицій могло би посилити зв'язки з діаспорою та протидіяти наративам культурного стирання. Співпраця з організаціями діаспори для проведення

культурних заходів та освітніх програм сприятиме подальшій взаємодії між поколіннями. Заплановані центри єдності Unity Hubs у таких ключових країнах, як Німеччина, Польща та Чехія, можуть слугувати багатофункціональними хабами, пропонуючи можливості культурної взаємодії у поєднанні з практичними послугами для діаспори.

Діаспори у розбудові миру та післявоєнному відновленні. Практичні приклади Боснії і Герцеговини, Сомалі, Південної Африки, Афганістану, Шрі-Ланки та Ліберії показують, як діаспорні громади можуть відігравати значну роль у розбудові миру, післяконфліктній відбудові та правосудді перехідного періоду. У **Боснії і Герцеговині** діаспорні ініціативи, як-от всесвітня мережа боснійської діаспори Bosnian World Diaspora Network, підтримали зусилля з відновлення та примирення. Однак залишаються виклики щодо структур місцевого врядування та сприйняття участі діаспори, оскільки деякі місцеві еліти вважають ці зусилля такими, що відбуваються під зовнішнім впливом і викликають розбіжності (Hasić, 2018). Так само **сомалійська** діаспора у Фінляндії відіграла важливу роль у розбудові миру, співпрацюючи з такими організаціями, як Finn Church Aid (FCA), щоб усунути причини конфлікту та сприяти стабільності, хоча спочатку серед членів діаспори існував певний скептицизм (Sinatti & Horst, 2010). У **Південній Африці** діаспора мобілізувала міжнародну підтримку для припинення апартеїду із залученням таких груп, як TransAfrica, які проводили адвокаційні кампанії, що змусувало іноземні уряди вводити санкції та підтримувати глобальний рух проти апартеїду (Zulu, 2020). **Афганська** програма Expatriate Programme (AEP), за якою афганські експатріанти могли працювати в урядових міністерствах, щоб допомогти подолати дефіцит навичок і наростити інституційний потенціал, показує, як досвід діаспори можна використати для розбудови держави (World Bank, 2006). Крім того, у Шрі-Ланці та Ліберії діаспорні громади зробили значний внесок, фінансуючи відбудову житла, відроджуючи місцеві підприємства та беручи участь у реформах урядування для сприяння відбудові громади. Для України ці приклади пропонують кілька важливих уроків. Цільові програми, які спрямовують внески діаспори у критичні сектори – як-от інфраструктура, управління та економічний розвиток – також мають важливе значення. У Сомаліленді сомалійські емігранти відіграли ключову роль у відбудові Харгейси, фінансуючи дороги, лікарні та підприємства, які відродили місцеву економіку. Так само у Шрі-Ланці діаспорні зусилля з відбудови відіграли вирішальну роль у відновленні постраждалих від війни районів, особливо в північних і східних провінціях, демонструючи важливість довгострокових інвестицій у місцеву економіку. Крім того, досвід Ліберії у відбудові громади за допомогою грошових переказів і проєктів місцевого розвитку пропонує додаткову інформацію про залучення діаспорних ресурсів для сталого відновлення. Ці приклади засвідчують, що залучення діаспори є найефективнішим, коли воно стратегічно здійснюється через структуровані програми, які залучають як фінансовий, так і людський капітал. Для України це може означати створення спеціальних інвестиційних фондів, стимулювання зворотної міграції для кваліфікованих фахівців і підтримку діаспорних проєктів розвитку в ключових секторах. Діаспори можуть зробити значний внесок у розбудову миру, сприяючи діалогу, справедливості та примиренню, а також виступаючи за підзвітність під час післяконфліктного відновлення. Крім того, вони можуть відігравати важливу роль у процесах правосуддя перехідного періоду, лобіюючи міжнародне визнання порушень прав людини та сприяючи відбудові життєво важливої інфраструктури (Baser & Toivanen, 2018; Sinatti, 2010). Залучення української діаспори в аналогічний спосіб – через **формалізоване партнерство, цілеспрямовану адвокацію і передачу знань** – може сприяти забезпеченню комплексності та інклюзивності стратегії післяконфліктного відновлення України.

На основі практичних кейсів і різних прикладів, описаних у цьому дослідженні, можна запропонувати кілька рекомендацій щодо інституційних структур, економічної та культурної взаємодії, прозорості та підзвітності, а також технологій та комунікації.

8.1 Рекомендації щодо інституцій та координації

- **Створення централізованого координаційного механізму щодо діаспори:** В Україні наразі існують деякі інституції, які вже працюють над залученням діаспори, наприклад, *Міністерство закордонних справ*, *Національна комісія з питань закордонних українців* та *Управління всесвітньої української спільноти і гуманітарних ініціатив* (EUDiF, 2023a). У світлі створення нового Міністерства національної єдності України рекомендується запровадити спеціальний координаційний орган щодо діаспори. Цей орган мав би централізувати всю діяльність, пов'язану з діаспорою, забезпечуючи узгодженість зусиль зі стратегічними цілями країни та сприяючи комунікації між діаспорними групами, місцевими органами влади та національними міністерствами, одночасно відстежуючи внесок діаспори. Крім того, координаційний механізм має включати спеціальний *фінансовий компонент* з виділенням коштів з державного бюджету на програми залучення діаспори. Наприклад, такі країни, як Італія та Ірландія, успішно виділили спеціальні бюджетні статті або використали діаспорні облігації для фінансування таких ініціатив, забезпечуючи стабільну мобілізацію ресурсів. Для оптимізації взаємодії та забезпечення ефективної співпраці в цей механізм можна інтегрувати реєстр діаспорних організацій та фахівців. Постійні зусилля, як-от ті, що докладаються ICMPD та Спільним дослідницьким центром Європейської Комісії (JRC) разом з Центром знань з питань міграції та демографії (КСМД), дозволили розпочати картування та профілювання громад української діаспори, що могло би стати основою для створення такого реєстру. Такий централізований орган покращив би прозорість, управління ресурсами та співпрацю, додатково зміцнивши довіру між урядом України та її діаспорою.
- **Створення консультативних органів для залучення діаспори:** Україна могла би спиратися на існуючі структури та консультативні органи, як-от раніше створена посада *Посла з особливих доручень МЗС з питань світового українства*, і створити офіційну платформу, схожу на італійську CGIE. Цей консультативний орган міг би надавати членам діаспори прямий голос у формуванні політики, пов'язаної з розвитком, відбудовою та розбудовою миру. Для підвищення ефективності цю платформу слід пов'язати зі спеціальним фінансовим механізмом, забезпеченим фінансуванням з державного бюджету, на підтримку діаспорних ініціатив. Так, Італія та Ірландія успішно використали спеціальні фонди та діаспорні облігації для фінансування таких програм залучення. Така інтеграція забезпечила б систематичне врахування ролі діаспори в національних процесах ухвалення рішень, сприяючи довірі та співпраці між діаспорними групами та місцевою владою. З огляду на створення нового Міністерства національної єдності, надання пріоритету розширенню цих консультативних структур має важливе значення для усунення існуючих інституційних прогалин і забезпечення узгодженого підходу до залучення діаспори.
- **Створення органів у справах діаспори на місцевому рівні:** Враховуючи децентралізовану структуру врядування в Україні, важливо створити органи у справах діаспори на місцевому рівні. Ці органи сприятимуть залученню низового рівня, забезпечуючи можливість діаспорним громадам безпосередньо сприяти зусиллям з місцевого відновлення та мати право голосу в реформах регіонального врядування. Такі місцеві органи також допоможуть забезпечити узгодження внесків діаспори з конкретними потребами та пріоритетами окремих регіонів, підтримуючи більш адаптоване, контекстне залучення та забезпечуючи ефективний розподіл ресурсів на місцевому рівні.
- **Оформлення партнерства з діаспорними організаціями:** Україна вже співпрацює з ключовими діаспорними організаціями, як-от *Світовий конгрес українців* (СКУ) та форум *Global Ukrainians*

(EUDiF, 2023a). Важливо оформити ці партнерства за допомогою таких інструментів, як Меморандуми про взаєморозуміння (МпВ), щоб чітко визначити ролі та сфери відповідальності. Такі оформлені партнерства створюють основу для співпраці, спільного використання ресурсів і взаємної відповідальності, забезпечуючи більш структуровану взаємодію з діаспорними організаціями.

8.2 Рекомендації щодо економічного залучення

- **Сприяння діаспорним інвестиціям:** Україні слід спиратися на чинні ініціативи, як-от *Global Ukraine Business Hub* (EUDiF, 2023a), для розробки цільової стратегії залучення діаспорних інвестицій в такі ключові сектори, як інфраструктура, охорона здоров'я та технології. Це може передбачати надання податкових пільг, діаспорних облігацій та фінансових гарантій для діаспорних інвестицій. Слід створити прозору структуру для діаспорних інвестицій, щоб забезпечити ефективний розподіл ресурсів і усунути прогалини в економіці.
- **Використання досвіду діаспори:** Форум *Global Ukrainians Forum* та *Ukrainian Hub 2022* вже слугують платформами для діаспорних фахівців та підприємців (EUDiF, 2023a). Україна могла би додатково капіталізувати залучення цих мереж, створивши Програму діаспорних експертів, яка би поєднала кваліфікованих фахівців з ключовими національними проектами у сфері урбаністичної відбудови, реформи освіти та врядування. Ця програма може запропонувати консультативні ролі або короткострокові завдання для діаспорних фахівців, дозволяючи їм долучатися дистанційно або відвідуючи країну.
- **Підтримка зворотної міграції:** Щоб заохотити членів діаспори до повернення в країну, Україні слід запровадити програму зворотної міграції на зразок литовської ініціативи “*Gal į Lietuvą?*”, яка пропонує фінансові стимули, допомогу в працевлаштуванні та підтримку в реінтеграції. Ця програма має бути спрямована на кваліфікованих фахівців і підприємців, надаючи їм ресурси та підтримку, необхідні для реінтеграції в економіку та суспільство України.

8.3 Рекомендації щодо культурного, громадського та соціального залучення

- **Сприяння збереженню культури:** Україна може спиратися на чинні ініціативи, як-от *Step to Ukraine* та *Global Ukraine Business Hub* (EUDiF, 2023a), шляхом інвестування в школи діаспори, культурні центри та мовні програми за кордоном. Такі ініціативи допоможуть зберегти українську спадщину, сприятимуть вивченню мови і підтримають тісні культурні зв'язки з молодими поколіннями діаспори. Для охоплення членів діаспори в регіонах, де немає фізичних культурних центрів, можна також розробити віртуальні платформи.
- **Підвищення громадянської активності:** Україні слід заохочувати участь діаспори в державному врядуванні шляхом надання розширених виборчих прав та сприяння системам онлайн-голосування. Спираючись на приклад Литви, Україна могла би створити окремий виборчий округ для членів діаспори, забезпечивши представництво їхніх інтересів в українському парламенті. Крім того, Україні слід вшановувати внесок діаспори через національні нагороди та заходи, підкреслюючи цінність їхньої участі у відновленні країни.

8.4 Рекомендації щодо прозорості та підзвітності

- **Запровадження прозорих механізмів моніторингу діаспорних внесків:** Україні слід запровадити надійні механізми моніторингу та звітування про діаспорні внески, щоб забезпечити ефективний та результативний розподіл ресурсів. Такі механізми можуть включати незалежні аудити, публічні звіти про використання коштів діаспори та прозору систему відстеження пожертвувань та інвестицій діаспори. Це допоможе зміцнити довіру між діаспорними громадами, гарантуючи, що їхні внески використовуються належним чином і відповідають цілям національного відновлення.
- **Сприяння інклюзивності та керування політичними розбіжностями:** Україні слід пам'ятати про внутрішні розбіжності всередині діаспори, особливо ті, що пов'язані з політикою, етнічною приналежністю чи відмінностями поколінь. Щоб гарантувати, що внески діаспори є згуртованими та узгодженими з національними пріоритетами, Україна має сприяти діалогу як усередині діаспори, так і між діаспорою та місцевими інституціями. Інклюзивність має бути центральним принципом стратегій залучення діаспори, щоб уникнути фрагментації та політизації, які можуть підірвати зусилля з післяконфліктного відновлення.

8.5 Рекомендації щодо технологій та комунікації

- **Створення єдиної цифрової платформи:** Україні слід створити комплексну цифрову платформу, яка пропонує ресурси для залучення діаспори, зокрема можливості віртуального волонтерства, краудфандингу для відбудови та доступу до інвестиційних платформ. Така цифрова платформа може забезпечити “єдине вікно” для членів діаспори, дозволяючи їм віддалено сприяти відновленню України, водночас зберігаючи прямі зв'язки з ключовими проєктами. Програма “цифрового громадянства України” могла б надати представникам діаспори можливість реєстрації бізнесу та інші привілеї, стимулюючи їх до участі в економічному та соціальному відновленні України.
- **Використання цифрових інструментів для адвокації та комунікації:** Щоб залучити свою діаспору до адвокаційних зусиль, Україні слід розширити свою цифрову присутність через соціальні медіа та спеціалізовані онлайн-платформи, спираючись на чинні інструменти, як-от *Promote Ukraine Hub* (EUDiF, 2023a). Такі інструменти можна використовувати для підвищення обізнаності про потреби відновлення України, сприяння в організації міжнародної підтримки та мобілізації ресурсів. Уніфікована цифрова платформа також може слугувати центральним координаційним засобом для урядових ініціатив щодо діаспори.

9. Посилання

- Arifagić, S., & Mitrović, O. (2022). *Compendium on Best Practices in Diaspora Engagement in the Western Balkans*. Regional Cooperation Council. <https://www.balkaninnovation.com/docs>
- Barjaba, J. (2019). Albanian Diaspora across the World. *ATHENS JOURNAL OF MEDITERRANEAN STUDIES*, 5, 173–184. <https://doi.org/10.30958/ajms.5-3-3>
- Barjaba, K., & Barjaba, J. (2015). Embracing Emigration: The Migration-Development Nexus in Albania. *Migration Policy Institute*. <https://www.migrationpolicy.org/article/embracing-emigration-migration-development-nexus-albania>
- Baser, B., & Toivanen, M. (2018). Diasporas building peace: Reflections from the experience of Middle Eastern diasporas. In *Routledge Handbook of Diaspora Studies*. Routledge.
- BNS, LRT.lt. (2024, October 16). Expat Lithuanian constituency may be abolished due to insufficient turnout. *Lrt.Lt*. <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2387781/expat-lithuanian-constituency-may-be-abolished-due-to-insufficient-turnout>
- Brand South Africa, B. S. A. (2023, March 31). How The Global South Africans Network is Creating Meaningful Conversations! *Brand South Africa*. <https://brandsouthafrica.com/147900/news-facts/how-the-global-south-africans-network-is-creating-meaningful-conversations/>
- Brinkerhoff, J. (2011). Diasporas and conflict societies: Conflict entrepreneurs, competing interests or contributors to stability and development? *Conflict, Security&Development*, 115–143. <https://doi.org/10.1080/14678802.2011.572453>
- Burneika, D., Daugirdas, V., & Ubarevičienė, R. (2015). Migration as a factor of development of the depopulating areas in East EU countries – The case of Lithuania. *Europa XXI*, 27, 79–95. <https://doi.org/10.7163/Eu21.2014.27.6>
- Cavallaro, M. (2022, September 28). Reconciliation From Abroad: The Role of Diasporas in Transitional Justice. *Leuven Transitional Justice Blog*. <https://law.kuleuven.be/ltjb/reconciliation-from-abroad-the-role-of-diasporas-in-transitional-justice/>
- Cenys, A. (2024, April 19). *Vilnius Gediminas Technical University | VILNIUS TECH*. Vilnius Tech. <https://vilniustech.lt/about-university/news/news/internet-voting-in-lithuania-theoretically-possible-but-lacks-public-trust/73477?nid=366406>
- CESPI. (2021). *Mapping and Profiling of Albanian Diaspora. An economic and social survey in five Italian regions. Overview of the situation in France and Belgium*. International Organization for Migration (IOM).

- Cohen, N. (2017). Diaspora strategies: Actors, members, and spaces. *Geography Compass*, 11(3), e12308. <https://doi.org/10.1111/gec3.12308>
- Daukšas, D. (2019). Between Self-awareness and Descent: Constructing Lithuanian Identity in Re-established Lithuania, 1988–1993. *Lituanistica*, 65(1). <https://doi.org/10.6001/lituanistica.v65i1.3941>
- DEMAC. (2022). *Diaspora Organizations and Their Humanitarian Response in Ukraine 2022*. <https://reliefweb.int/report/ukraine/diaspora-organizations-and-their-humanitarian-response-ukraine-2022>
- Dipeolu, A. (2023). Diaspora ‘leadership’ in post-conflict societies: Understanding diaspora influence through remittances in Liberia. *Leadership & Developing Societies*, 7(1).
- Đukić, M., & Bodroža, D. (2022). Diaspora Contribution to the Economic Development of the Republic of Serbia: Remittances and Investments. In *Economic and Financial Implications of Covid-19 Crises* (pp. 181–199). Université Côte d’Azur. <http://ebooks.ien.bg.ac.rs/1797/>
- EUDiF. (2022a, December). *Diaspora engagement mapping ALBANIA*. <https://diasporaforddevelopment.eu/wp-content/uploads/2024/04/Albania-Factsheet-v.4.pdf>
- EUDiF. (2022b, December). *Diaspora engagement mapping SERBIA*. <https://diasporaforddevelopment.eu/wp-content/uploads/2024/04/Serbia-Factsheet-v.2.pdf>
- EUDiF. (2023a). *Diaspora engagement mapping UKRAINE*. https://diasporaforddevelopment.eu/wp-content/uploads/2024/05/CF_Ukraine-v.1.pdf
- EUDiF. (2023b). *Skills transfer profile: Work in Lithuania*. <https://diasporaforddevelopment.eu/library/skills-transfer-profile-work-in-lithuania/>
- European Commission. (2022, April 19). *Forced displacement from Ukraine: The role of the diaspora*. European Commission. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/news/forced-displacement-ukraine-role-diaspora_en
- Galipo, A. (2011). Diaspora and peacebuilding in postconflict settings: Insights from Somaliland. *The Graduate Institute Geneva*, 2.
- Gamlen, A. (2018). Why engage diasporas? In *Routledge Handbook of Diaspora Studies*. Routledge.
- GLL. (2024). *Global Lithuanian Leaders: GLL - Empowering Leaders*. Global Lithuanian Leaders: GLL. <https://lithuanianleaders.org/>
- Global South Africans Network*. (n.d.). Retrieved 4 December 2024, from <https://globalsouthafricans.com/>
- Government of the Republic of Lithuania. (2015, July 13). *Lithuanian Migration Policy Guidelines*. European Website on Integration. https://migrant-integration.ec.europa.eu/library-document/lithuanian-migration-policy-guidelines-0_en
- Gudelis, D., & Klimavičiūtė, L. (2016). Assessing “Global Lithuania”: The strengths and weaknesses of Lithuanian diaspora engagement strategy. *Journal of Baltic Studies*, 47(3), 325–348. <https://doi.org/10.1080/01629778.2015.1127833>

- Hasić, J. (2018). Post-Conflict Cooperation in Multi-Ethnic Local communities of Bosnia and Herzegovina: A Qualitative Comparative analysis of Diaspora's Role. *Journal of Peacebuilding & Development*, 13(2), 31–46. <https://doi.org/10.1080/15423166.2018.1470024>
- Heritage Institute for Policy Studies. (n.d.). About Heritage Institute. *Heritage Institute for Policy Studies*. Retrieved 4 December 2024, from <https://heritageinstitute.org/about-heritage-institute/>
- ICMPD. (n.d.). *Link Up! Serbia II*. Retrieved 21 February 2025, from <https://www.icmpd.org/our-work/projects/link-up!-serbia-ii>
- ICMPD. (2021). *Link Up! Serbia II*.
- INSTAT. (2020). *Diaspora e Shqipërisë në shifra*. <https://www.instat.gov.al/media/7848/diaspora-ne-shifra-2020.pdf>
- IOM Albania. (2020). *Celebrating the Results of Capacity Building for Diaspora*. <https://albania.iom.int/news/celebrating-results-capacity-building-diaspora-engagement-institutions>
- IOM Albania. (2021). *Albanian Diaspora Contributing to Economic Growth of Rural*. <https://albania.iom.int/news/albanian-diaspora-contributing-economic-growth-rural-communities>
- IOM, & EMN. (2024). *Migration in Numbers: Lithuania*. <https://123.emn.lt/en/>
- IOM, EMN, & Lithuania's Ministry of the Interior. (2023). *Migration Policy in Lithuania 2023*. https://www.emn.lt/uploads/Products/product_2049/Migracijos_politika_2024_EN.pdf
- IOM Lithuania. (2024). *THEMATIC BRIEF OCTOBER 2024 MIGRATION INFORMATION CENTER: MICENTER*. <https://lithuania.iom.int/migration-information-center-micenter>
- Kang, T. (2017). The digitization of diaspora engagement: Managing extraterritorial talent using the internet. *Global Networks*, 17(4), 537–553. <https://doi.org/10.1111/glob.12151>
- Kent, G. (2006). Organised diaspora networks and homeland peacebuilding: The Bosnian world diaspora network as a potential development actor. *Conflict, Security & Development*, 6(3), 449–469. <https://doi.org/10.1080/14678800600933639>
- Klüsener, S., Stankūnienė, V., Grigoriev, P., & Jasilionis, D. (2015). The Mass Emigration Context of Lithuania: Patterns and Policy Options. *International Migration*, 53(5), 179–193. <https://doi.org/10.1111/imig.12196>
- Kotka, T., Vargas, C., & Kaspar, K. (2015). Estonian e-Residency: Redefining the Nation-State in the Digital Era. *University of Oxford Cyber Studies Programme Working Papers*, 3. <https://www.ctga.ox.ac.uk/article/estonian-e-residency-redefining-nation-state-digital-era>
- Koyama, Y. (2022). Emigration from Serbia and Depopulation. *Ekonomске Ideje i Praksa*, 47, 1–29. <https://doi.org/10.54318/eip.2022.yk.337>
- Kurowska-Pysz, J., & Puksas, A. (2021). *The national minority as a driver of cultural cross-border cooperation and local development: Evidence from the Polish–Lithuanian borderland* (2671–3896; 1; ENTAN Policy Paper, pp. 1–11). University American College Skopje. <https://entan.org/wp-content/uploads/2021/08/Entan-Policy-Paper-No1-final-1.pdf>

- Labanauskas, L. (2019). Highly Skilled Migration from Lithuania: A Critical Overview of the Period 1990-2018. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2). <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0106>
- Lafleur, J.-M. (with Vintila, D.). (2020). *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2): Comparing Consular Services and Diaspora Policies*. Springer International Publishing AG.
- Law on Diaspora and Serbs in the Region (2009). <http://www.dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2014/04/LAW-on-diaspora-and-Serbs-in-the-Region.pdf>
- Lazarenko, V. (2024). *The Role of Ukrainian Diaspora in Crisis Response, Future Return And Reconstruction of Ukraine: Case Study From Germany, Czech Republic And Poland*. International Centre for Migration Policy Development (ICMPD). <https://doi.org/10.18356/9789210026000>
- London School of Economics and Political. (n.d.). *Pathways to Resilience*. London School of Economics and Political Science. Retrieved 21 February 2025, from <https://www.lse.ac.uk/africa/research/Rockefeller-grants/pathways-to-resilience.aspx>
- Lukić, V. (2022). Migration and Mobility Patterns in Serbia. In E. Manić, V. Nikitović, & P. Djurović (Eds.), *The Geography of Serbia: Nature, People, Economy* (pp. 157–167). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74701-5_12
- Migration Department. (2023). *Migration Department under the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania: Activities*. <https://migracija.lrv.lt/en/activities/>
- Migration Department. (2024, June 28). *Foreigners who wish to work in Lithuania will have to obtain Lithuanian residence permits. Exceptions will only apply in certain cases*. <https://migracija.lrv.lt/en/news/foreigners-who-wish-to-work-in-lithuania-will-have-to-obtain-lithuanian-residence-permits-exceptions-will-only-apply-in-certain-cases/>
- Minister of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. (2021). *Strategic Guidelines for the Lithuanian Diaspora Policy for 2022–2030*. https://www.urm.lt/storage/main/public/uploads/2024/02/strateginesgairesgloba-lilietuva2022-2030_en.pdf
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. (n.d.). *Global Lithuania*. Global Lithuania | Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. <https://www.urm.lt/en/global-lithuania/1363>
- Ministry of Social Security and Labour. (2024). *Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija: Activities*. <https://socmin.lrv.lt/en/activities/>
- Ministry of the Economy and Innovation of the Republic of Lithuania. (2024a, October 8). *Diaspora-Friendly Employer initiative launched to encourage Lithuanians living abroad to return*. Lrv.Lt. <https://eimin.lrv.lt/en/structure-and-contacts/news-1/diaspora-friendly-employer-initiative-launched-to-encourage-lithuanians-living-abroad-to-return/>
- Ministry of the Economy and Innovation of the Republic of Lithuania. (2024b, November 26). *EIMIN: 36 companies and organisations join initiative to attract Lithuanian talent from abroad*. Lrv.Lt. <https://eimin.lrv.lt/en/structure-and-contacts/news-1/eimin-36-companies-and-organisations-join-initiative-to-attract-lithuanian-talent-from-abroad/>

- Nicolas, I. M., & Rodriguez, J. L. S. (2019). The Philippines Experience in Managing Diaspora Resources: Policies and Initiatives in Facilitating Diaspora Engagement. In M. Elo & I. Minto-Coy (Eds.), *Diaspora Networks in International Business: Perspectives for Understanding and Managing Diaspora Business and Resources* (pp. 513–528). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91095-6_26
- Omar, Y. S. (2020). *Knowledge and Skills Transfer as Peace-Building Mechanisms: A Study of the Somali Diaspora* (U. T. Onyebadi, Ed.; pp. 245–264). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-5079-2.ch011>
- Overseas Filipino Bank. (n.d.). *Overseas Filipino Bank (OFBank)—About Us*. Retrieved 4 December 2024, from <https://www.ofbank.com.ph/about-us/about-ofbank>
- Permanent Representation of Lithuania to the European Union. (2010). *LDA HAS SPLIT INTO 'INVEST LITHUANIA' AND 'ENTERPRISE LITHUANIA' | Permanent Representation of Lithuania to the European Union*. <https://eu.mfa.lt/en/news/45/lda-has-split-into-invest-lithuania-and-enterprise-lithuania:3638>
- Policy Group of the Global Diaspora Summit. (2022). *GLOBAL DIASPORA SUMMIT 2022—PAVING THE WAY TO ACHIEVING OBJECTIVE 19 OF THE GLOBAL COMPACT FOR MIGRATION. Thematic Working Group No.4: Diaspora Cultural Capital*. IOM. <https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/inline-files/technical-working-group-background-paper-on-cultural-capital.pdf>
- Popic, T. (2020). Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Serbian Citizens Abroad. In J.-M. Lafleur & D. Vintila (Eds.), *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 3): A Focus on Non-EU Sending States* (pp. 319–333). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51237-8_19
- Qaisrani, A., Perchinig, B., Jokić-Bornstein, J., Hendow, M., & Bilger, V. (2023). *Study of the Diasporas' Contributions to the Socio-Economic Development in the Western Balkans*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.14638.48967>
- Radosavljević, D. (2018). State Policy of Serbia – National Communities, Citizenship and Diaspora. *Open Political Science*, 1, 58–74. <https://doi.org/10.1515/openps-2018-0003>
- Ragab, N. J., & Diker, E. (2021). *Diaspora Legislation and Engagement Policies in Lebanon, India, Ireland and Italy. A case study report exploring best practices and challenges in diaspora engagement*. ICMDP. https://icmdp.org/file/download/57366/file/Diaspora%2520Policies_WEB.pdf
- Republika e Shqipërisë - Council of Ministers. (2020). *Albanian National Diaspora Strategy 2021-2025*. <https://akd.gov.al/wp-content/uploads/2020/12/STRATEGJIA-KOMBETARE-E-DIASPORES-2021-2025-ENG.pdf>
- Science Fund of the Republic of Serbia. (n.d.). The Serbian Science and Diaspora Collaboration Program. *Fond Za Nauku*. Retrieved 21 February 2025, from <http://fondzanauku.gov.rs/the-serbian-science-and-diaspora-collaboration-program/?lang=en>
- Sinatti, G. (2010). *Key Criteria of 'Good Practice' for Constructive Diaspora Engagement in Peacebuilding*. <https://repub.eur.nl/pub/40436/>
- Sinatti, G., & Horst, C. (2010). *Participation of Diasporas in Peacebuilding and Development: A Handbook for Practitioners and Policymakers*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Participation-of-Diasporas-in-Peacebuilding-and-%3A-A-Sinatti-Horst/d2c275edf0c82ec4fda42aa948b0d79a9554fb83>

- Skėrytė, J. (2024, June 20). *E-voting in Lithuania would create 'more risks than benefits', study finds*. Lrt.Lt. <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2301824/e-voting-in-lithuania-would-create-more-risks-than-benefits-study-finds>
- Smith, H. (2007). Diasporas in international conflict. In H. Smith & P. Stares (Eds.), *Diasporas in Conflict: Peacemakers or Peace-Wreckers?* United Nations University Press.
- Tittel-Mosser, F. (2023). *A Typology of Diaspora Engagement Institutions*. EUDiF, ICMPD. https://diasporafordevelopment.eu/wp-content/uploads/2023/09/Typology-Institutions_EN-v.11.pdf
- Toivanen, M., & Baser, B. (2020). Diasporas' Multiple Roles in Peace and Conflict: A Review of Current Debates. *Migration Letters*, 17(1), 47–57. <https://doi.org/10.33182/ml.v17i1.753>
- Tomić, Đ. (2016). *Die serbische Diaspora in der Bundesrepublik Deutschland*.
- Ubarevičienė, R., & Van Ham, M. (2017). Population decline in Lithuania: Who lives in declining regions and who leaves? *Regional Studies, Regional Science*, 4(1), 57–79. <https://doi.org/10.1080/21681376.2017.1313127>
- Utomo, H. (2020). Diaspora, Cultural Heritage and Tourism. *PROCEEDING INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING*, 1, 10–12. <https://doi.org/10.36728/icone.v1i1.1275>
- Van Hear, N., & Cohen, R. (2015). Diasporas and Conflict. *Working Paper*, 15. https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/WP-2015-122-VanHear_Cohen_Diasporas_Conflict.pdf
- Venckūnas, V. (2024, October 30). Lithuanian govt approves 'diaspora plan': Focus on education and national security. *Lietuvos Nacionalinis Radijas Ir Televizija*. <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2401503/lithuanian-govt-approves-diaspora-plan-focus-on-education-and-national-security>
- Voters Without Borders. (2020, October 21). *Lithuania 2020: Enhancing political participation through establishing a diaspora constituency*. Voters Without Borders. <https://voterswithoutborders.eu/lithuania-2020-enhancing-political-participation-through-establishing-a-diaspora-constituency/>
- Vullnetari, J. (2007). Albanian Migration and Development: State of the Art Review. *IMISCOE Working Paper*, 18.
- Work in Lithuania. (2024). *Work in Lithuania: Home*. Work in Lithuania. <https://workinlithuania.com/>
- World Bank. (2006). What role for diaspora expertise in post-conflict reconstruction? Lessons from Afghanistan, and West Bank and Gaza. *Social Development Notes*, 25. <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/174831467995085966/What-role-for-diaspora-expertise-in-post-conflict-reconstruction-lessons-from-Afghanistan-and-West-Bank-and-Gaza>
- XI-1196 Citizenship Law of the Republic of Lithuania, XI-1196 (2010). <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F628061443C6>
- Žemaitienė, A. (2024, May 22). *Citizenship referendum failed, what can we do now? – Opinion*. Lrt.Lt. <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2277201/citizenship-referendum-failed-what-can-we-do-now-opinion>
- Zulu, I. M. (2020). TransAfrica as a Collective Enterprise Exploring Leadership and Social Justice Attentiveness. *Journal of Pan African Studies*, 13(1).

**Co-funded by
the European Union**

Bundesamt
für Migration
und Flüchtlinge

ICMPD
International Centre for
Migration Policy Development